

İSTANBUL BİLGİ ÜNİVERSİTESİ
**Sivil Toplum Kuruluşları
Eğitim ve Araştırma Birimi**

**Türkiye’de ve Avrupa’da Sivil Toplum
Prof. Dr. Fuat Keyman**

**Sivil Toplum ve Demokrasi
Konferans Yazıları no 3, 2004**

Yayına hazırlayan: Arzu Karamani

Fuat Keyman: Evet, başlayalım. Ben Fuat Keyman. Bunu esasında Murat Belge gibi üçüncü defadır yapmış oluyorum. Galiba dün Murat Belge sivil toplumla ilgili genel bilgiler vermiş ve tarihsel gelişimi anlatmış. Ben de bugün sizlerle daha güncel şeyleri paylaşmak istiyorum; biraz akademik olacak ama sorularla pratik konulara da girebiliriz. Daha çok, 1980'lerden bugüne sivil toplumun gelişimi üzerine bir şeyler anlatacağım. Konuşurken beni kesebilirsiniz.

Özellikle 1970'lerin ortalarından, 1980'lerden bugüne, dünyada sivil toplumun gelişimine, bu gelişimi sağlayan faktörlere, sivil toplum anlayışındaki farklılaşmalara ve sivil toplumun bugün geldiği noktaya küresel boyutta, -Avrupa, Kuzey Amerika ve Kanada'da- baktığımızda, Türkiye'deki sivil toplumun gelişimini anlamada çok katkısı oluyor. Birincisi, bu anlamda hem benzerlikleri, hem de farklılıkları görüyoruz. Genelde Türkiye'de sivil toplum konuşulurken, her konuda olduğu gibi çok yerel bir anlayış var: "Türkiye kendisine benzer, dışarıya benzemez, bizim kendi sivil toplum hareketimiz, sivil toplum tarihçemiz var" gibi bir anlayış. Bu doğru tabii; Türkiye'de sivil toplumun gelişmesinin kendine özgü nitelikleri var. Ama dünyadaki gelişmesine ve sivil toplum tartışmalarına baktığımız zaman, ilginç bir şekilde paralellikler de görüyoruz. O yüzden dünyadaki gelişimi anlamanın, benzerlikler ve farklılıkları görmede, ayrıca sivil toplumun Türkiye bağlamındaki özgün yapısını, özgün sorunlarını anlamada faydası oluyor. İkincisi ve daha önemlisi de, son zamanlarda üzerinde çalıştığım konu: Daha bütünsel bir sivil toplum modeli, Türkiye'de sivil toplumu daha bir etkili kılmak. İşte bu soru bağlamında geliştirmeye çalıştığım sivil toplum modelini kurmada da faydalı oluyor bu olay. Çünkü bu modele bir geri plan, bir alt yapı sağlamış oluyor.

Sivil toplumun tarihi 1200-1300'lü yıllara kadar gidiyor. Tabii o yıllarda insanlar sivil toplum demiyorlar, başka bir şey söylüyorlar. Bu yapı içinde ilk başta sivil toplum fikri, halktan gelen, alttan gelen ve o yapıdaki aristokrasiye karşı mücadeleyi de içeren bir şey; hep dostlukla, dayanışmayla ilgili fikri içeriyor. O günkü yapının dinsel söyleminin önemi içinde deniliyor ki, insanlar beraber oldukları zaman, birbirlerini paylaştıkları zaman cennete giderler, mutlu olurlar; tek oldukları zaman insan özelliklerini kaybederler. Yani "tek bir insan" ve "dayanışma içinde olan dostluklar" ayrımı yapılıyor. Bazı insanlara göre bu ayrım, sivil toplumun oluşumu. Çünkü sivil toplumdaki en genel anlamda, insanların gönüllü olarak bir araya gelmeleri ve kendi

çevrelerinden başlayarak, daha büyük ölçekte toplumsal yapıyı değiştirme hareketini anlıyoruz. Yani bir gönüllülük var, ama aynı zamanda bir dostluk ve dayanışma var. Dostluk ve dayanışma olmadığı sürece sivil toplum hareketi oluşmıyor. Tabii zaman geçtikçe daha köklü, daha entegre bir sivil toplum hareketi görüyoruz.

Bu oluşum, dostluk, ortaklık, beraber hareket etme ve bu biçimde çevreyi değiştirme bağlamında oluşan sivil toplum fikri, dünya tarihinde ilginç bir şekilde 1970'lerin ortasına gelene kadar çok da önemli olmuyor. Yani 1200'lü, 1300'lü yıllardan 1970'li yıllara kadar gelen bir süre içinde, bir sivil toplum fikri var, ama buna tam olarak sivil toplum denmiyor. Esasında sivil toplumun dünya ölçeğinde bugün anladığımız anlamda önem kazanmasının yakın bir tarihi var; o da 1970'lerin ortası ve 1980'lerden sonra hızla gelişen, bu gelişme içinde giderek küreselleşen bir sivil toplum hareketi. Zaten dünyayı okumanın böyle de bir avantajı var; mesela Türkiye'de sivil toplum hareketinden konuşurken şunu söylüyoruz: Türkiye'de sivil toplum hareketi, 1980'lerden sonra ortaya çıkan, özellikle 1990'ların içinde filizlenen ve yaygınlaşan yeni bir hareket, o nedenle sorunları var. Fakat dünyada da o kadar eski bir hareket değil; filizlenmesi, yaygınlaşması ve kökleşmesi 1970'lerden sonraya varıyor. Bu anlamda karşılaştırmalı bakmanın avantajları var. Olaylara daha serin kanlı, daha analitik yaklaşmayı sağlıyor.

Dünyadaki sivil toplum hareketinin gelişmesine bakarken, tarihsel bağlamda ben bunu üç döneme ayırıyorum. Birincisi, sivil toplumun ilk oluşma dönemi. Esasında 12. yüzyıla kadar gitmesine rağmen, burada 17. yüzyıldan, 18. yüzyıldan konuşuyoruz. Sivil toplumu ilk tartışma faslına, ben sivil toplum-modern toplum ilişkisi diyorum. Çünkü tartışmalara baktığımız zaman, ilk ortaya çıkışta sivil toplum, modern toplumun geleneksel toplumlardan farkının ortaya konulmasında kullanılmakta; sivil toplumdaki konuşmak modern toplumdaki konuşmak anlamına geliyor.

Sivil toplum özellikle Avrupa tarihinde, feodal dönemden, ortaçağdan modern çağa geçmede, modern toplumun tanımlayıcı öğelerinden biri. Bunu yaparken üç temel referans var: Bunlardan bir tanesi, modern gelenekselden ayıran, endüstriyel toplumu tarım toplumundan ayıran serbest pazarın ortaya çıkışı. Sivil toplum dendiği zaman, artık şehirleşmenin olduğu, şehirli insanların, şehirli kimliklerin ortaya çıktığı ve serbest pazarın oluştuğu bir toplumdaki bahsediyoruz. O yüzden ilk ortaya çıkması

bağlamında sivil toplumla serbest pazar beraber gidiyor. İkinci olarak birey kavramı; biz her ne kadar bireyi veri olarak alsak da birey kavramı, tarihsel olarak modernle ortaya çıkan bir şey. Modern zamanlardan önce birey kavramı yok. Bütün kimlikler kan ilişkilerine, geleneğe, yahut dine göre ayarlanmış olduğu için, siz doğuştan ya köylüsünüz, ya da aristokratsınız ve sosyal mobilizasyonunuz yok. Yani birey kavramı, modern öncesi toplumlarda olan bir kavram değil; şehirleşmeyle, serbest pazarın ortaya çıkmasıyla yavaş yavaş oluşuyor. Bireyin olması gerekiyor ki sivil toplumun ortaya çıkmasından konuşabilelim. İşte burada sivil olmakla birey, beraber düşünülüyor. Fakat "kim bu birey" dediğimiz zaman, bu soruyu daha tarihsel, daha somut sorduğumuz zaman, bu bireyin kadınlar ve köylüler olmadığını, ama çoğunlukla aristokrasiye karşı kendi mücadelesini yapan, pazarda bir yeri olan burjuvalar olduğunu görüyoruz. Birey dendiği zaman, tarihsel olarak burjuva anlaşılıyor. Bir taraftan da felsefi düzeyde, köylü olmayan, asil olmayan, sosyal mobilitesi olan, yani doğuştan bir kimliği olan değil de, yaşamı boyunca kendisine bir kimlik kazanabilecek bir varlıktan bahsediyoruz. Mesela Descartes "düşünüyorum, öyleyse varım" diyor. Alman düşünür Fichte de "ben, benim" diyor. Yani, kişi "ben bireyim, artık tanrıya, geleneğe ihtiyacım yok, kendi hayatıma kendim karar veririm" diyor. Avrupa toplumunda bu bireyin somut varlığı, pazarda yer alan erkekler; biz de bunlara burjuva diyoruz. Birey kavramıyla burjuva kavramı beraber gidiyor. O yüzden de, sivil toplumun ilk ortaya çıkışında, burjuvaların var olan aristokrasiye karşı mücadelesinde, aristokrasiden belli haklar kazanmasından konuşuyoruz. Yani bu bireyler, burjuvalar, serbest pazarda yer alan insanlar diyorlar ki "tamam, biz size sadık kalırız, ama buna karşılık ekonomik hayatımızda, güvence altına alınmış haklarımızın olması lazım". Nedir bu haklar? Mülkiyet hakları, serbest pazarda dolaşım hakları. O nedenle üçüncü özellik de "sivil haklar". Buna öznel haklar ya da subjektif haklar da deniliyor; yani siyasal olmayan, doğrudan ekonomiyle ilişkili olan haklar.

Ben yazılarımda iki örnek alıyorum; biri liberal felsefenin öncülerinden John Locke, biri de ismine aşina olduğumuz, cumhuriyetçi felsefenin öncülerinden Montesquieu. İkisinin de sivil toplumun ortaya çıkışıyla ilgili farklı fikirleri var. Bu konuda bazı kişiler kilisenin gücünü kaybetmesini, sekülerliğin çıkmasını, bazılarıysa pazar mekanizmasını gösteriyorlar. Fakat Montesquieu'nün yapmış olduğu tahlille John Locek'unkinde, sivil toplumla ilgili bir ortak nokta var: bu ortak nokta da sivil haklar,

öznel haklar. İşte bu üçünü, yani serbest pazar+birey+sivil hakları bir araya koyduğumuz zaman, bu bize modern toplumu veriyor. Modern toplumdan konuşmak demek, pazar toplumundan ve bireyden konuşmak demek; ama bireyin de burjuva olarak, "homoecconomus" denilen ekonomik varlık olarak hareket etmesi ve bu bireyin de devlete karşı, iktidara karşı haklara sahip olması demek.

Tabii bu bize hemen sivil toplum fikrini veriyor. Sivil toplumu genelde ne şekilde tanımlıyoruz? Devletin denetimi dışında olan gönüllü örgütlerin kurmuş olduğu bir yapı. Bu yapının en büyük amacı, etrafını çevirmek. Etrafını çevirdiği için de, belli haklara sahip olmak; yani hareket etme hakkı, örgütlenme hakkı gibi. Esasında sivil toplumun nüvesinde, işte bu var. Sivil toplum bir anlamda bir hareketle ilgili; siz doğuştan köylüyseniz hep köylü kalacaksınız, asilseniz hep asil kalacaksınız, yani sosyal bir mobiliteniz yoksa, sivillik oluşmuyor. O yüzden burada bir sivil toplum kavramı var, fakat bu kavram doğrudan modern toplumla ilişkili bir şey. John Locke'a Montesquieu'ye "modern toplum nedir" diye sorduğunuzda, hemen sivil topluma referans veriyorlar ve onu pazarla, burjuvayla ve öznel haklarla tanımlıyorlar. Böyle olunca, sivil toplum bir burjuva toplumunun tanımlayıcı ögesi oluyor; sivil toplumla burjuva toplumu beraber gidiyor.

Buradan da sivil toplumla ilgili ikinci önemli dersi çıkartabiliriz; sivil toplumdan konuşmak, öyle veya böyle biraz liberalizm paradigması içinde kalmayı gerektiriyor. Çünkü tarihsel olarak modern toplumla, pazarla ve burjuvayla bağlantılı olarak ortaya çıkan bir kavram. O yüzden genellikle Marksistler uzun yıllar sivil toplumu sevmeydi. Ben Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nden mezun oldum, benim gençliğimde hiçbir zaman sivil toplumdan konuşmadık. Bizim için önemli olan üretim tarzıydı, toplumsal oluşumdu, antagonistik sınıf mücadeleleriydi, ama sivil toplum güzel bir kavram değildi. Sivil toplum Antonio Gramsci haricinde Marksist yapı içinde pek sevilmedi. Niye sevilmedi? Çünkü tarihsel olarak başından itibaren burjuvayla, liberalizmle, pazar mekanizmasıyla birlikte düşünülen bir şey.

Burada, bugünden farklı ilginç bir nokta var; bir taraftan modern toplumu tanımlıyor, ama diğer taraftan, size şu ana kadar anlattıklarımda hiç demokrasi referansı yok. Halbuki biz bugün sivil toplumla demokrasiyi beraber düşünüyoruz. Modern toplumun başlangıcındaki ilk sivil toplum tartışmalarında sivil toplum, demokrasiyle beraber

düşünülmüyor. Sivil toplum, modern olanın tanımlayıcı ögesi; modern olanı geleneksel olandan ayıran özellik; şehirli olanı köy ve kasabadan ayıran bir referans. Ama sivil toplum demokratikleşmeyle ilişkili değil. Bu ne Locke'ta, ne Montesquieu'de, ne de tarihsel olarak böyle; o yüzden, sivil toplumu tarihte geriye götürürken, kafamızda biraz demarkasyon olması lazım, kendimizi sivil topluma göre geriye çekeceğimiz bir nokta olmalı. O dönemlerde sivil toplumla demokrasi beraber düşünülmüyor. Ama biz bugün sivil toplumu tartışırken, sivil toplumun öneminden, Türkiye'de ve dünyadaki sorunlarından konuşurken, "sivil toplum nasıl daha sağlıklı hale getirilir" gibi soruları soruyorken, kafamızın gerisinde hep bir demokrasi referansı var. Sivil toplumun Türkiye'nin demokratikleşmesindeki katkısı gibi konulara sonra geleceğiz, ama şimdi bizim için önemli olan şey, birinci devrede demokrasi referansının olmaması.

Katılımcı: "Şu tarihler arası" diye belirleyebiliyor muyuz?

Fuat Keyman: Tarihle belirlenmiyor ama, normalde 18. yüzyıl filan deniyor. Örneğin 1830'larda daha kristalize oluyor; İngiltere Endüstri Devrimi'yle, 1789 Fransız İhtilali'yle.

Buradan, ta 1970'lerin ortalarına gelene kadar sivil toplum tartışması pek olmuyor. Sivil toplum hep geride. Bazı insanlar hep konuşuyor ama, hiçbir zaman, hem toplumu, hem dünyayı anlamada, hem toplumsal değişimi anlamada bir referans noktası olmuyor, unutuluyor, rafa kaldırılıyor. Hatta insanlar felsefe yaparken, siyasal kuram okurken, Locke ve Montesquieu okurken, liberalizm üzerine, cumhuriyetçilik üzerinde çalışırken, örneğin Türkiye'de, hiç sivil toplum referansı yok. Liberalizm dendiği zaman birey anlaşılıyor. Cumhuriyetçilik dendiği zaman kamusal yarar ve devlet anlaşılıyor.

Sivil toplumun ilk devresi sivil toplum-modern toplum ilişkisiyse, ikinci devresi sivil toplum-demokrasi ilişkisinin kurulması. Bu devrede en önemli nokta, bazılarının göre yeniden canlandığı nokta şu: Özellikle Doğu Avrupa'da ve Latin Amerika'da oluşan askeri diktatörlüklere, totaliter rejimlere karşı mücadele sonucunda, otoriter yapılardan ve rejimlerden demokratik rejimlere geçmekte sivil toplumun rolü bağlamında, sivil toplum tartışmasının yeniden canlanması. Bu, daha çok 1970'lerin ortalarından itibaren olan bir şey. Sivil toplum, devlete karşı otoriter veya askeri

rejimden kurtulmanın ve demokrasiye geçmenin en önemli aracı olarak düşünülüyor; yani pazara referansta, bireye referansta değil, doğrudan demokrasiye referansta, otoriter rejimlerden demokratik rejimlere geçme bağlamında. Eğer dünya literatürüne bakarsanız, 1980'lerde bu konuda yazılmış bir sürü kitap ve makale görürsünüz. Bunların çoğu, demokrasiye geçiş literatürü içinde yayınlanıyor: Demokrasiye geçişte sivil toplumun önemi.

Burada, esasında bizim Türkiye'de yaptığımız tartışmalarda gördüğümüz şekilde, sivil topluma tanım olarak atfedilen siyasi görev ve sivil toplumun etik olarak toplum içindeki önemi beliriyor. Nedir bu siyasi görev? Biraz evvel söylediğim gibi, demokrasiye geçişte mücadele etmesi ve çok önemli bir kanal olması; aynı zamanda etik bir niteliği de var. Niye etik bir niteliği var? Çünkü sivil toplum örgütünden konuşmak demek, spesifik alanlarda hareket eden, spesifik konularda çalışan sivil toplumdaki konuşmak anlamına gelmiyor. Sivil toplumun etik bir görevi var, büyük bir görev; o toplumda demokrasiyi yaygınlaştırmak, demokrasiye geçişi sağlamak. Hem Latin Amerika, hem de Doğu Avrupa ülkelerinde, etik olarak aşırı yüklenmiş böyle bir sivil toplum kavramıyla karşılaşılıyor. Sivil toplum, örneğin Doğu Avrupa ülkelerinde, Sovyet rejimi altında, onunla beraber işleyen otoriter rejimlere karşı ikinci bir yaşam alanı olarak tanımlanıyor. Çekoslovakya Cumhurbaşkanı Havel'in "Open Letters" adlı kitabını, yani yayınlamış olduğu mektupları okursanız göreceksiniz; o diyor ki: "Sivil toplum devlete karşı alternatif bir yaşam alanıdır. Bu yaşam alanında bireysel özgürlükler oluşur." O yüzden sivil toplumdaki konuşmak, bu bağlamda bireysel özgürlüklerin konuşulduğu, bireysel özgürlüklerin ortaya çıktığı bir alandan konuşmak oluyor. İkincisi, Macar deneyiminde çok önemli bir isim olan George Konrad; ona göre sivil toplum, anti-siyaseti içeren bir toplum. Çünkü onun kafasında siyaset demek otoritarizm demek, otoriter devlet yapısı demek, topluma gözü kapalı, topluma karşı sorumluluğu olmayan ve onu tahakküm altında bulduran devlet yapısı demek. O anlamda sivil toplum anti-siyaset, ama öbür taraftan direkt olarak bireysel özgürlüklerle ilgili bir alan. Bu yüzden de bu dönemde sivil toplumdaki konuştuğumuz zaman, bir, demokrasiye geçişten konuşuyoruz; iki, sivil toplumun bireysel hak ve özgürlüklerinin oluşumundaki ciddi rolünden konuşuyoruz. İşte bu şekilde etik, siyasi bir rol üstleniyor; sosyal rolü daha geri planda. Sivil toplumdaki konuşmak demek, devlete karşı mücadele etmek anlamına geliyor. Devleti demokratikleştirmek, devleti şeffaflaştırmak, devleti topluma karşı sorumlu bir yönetim aygıtına dönüştürmek

anlamına geliyor. Bunların hepsini kafanızda tutun, çünkü hepsini Türkiye'de de görebiliyoruz.

Sivil toplumun önemi, yaptığı işten çok etkisiyle ilişkilidir. Niye? Çünkü sivil toplumun güçlenmesi, devleti sorumlu hale getirir, şeffaf hale getirir. Bu anlamda sivil toplum bu yapıda siyasi bir görev üstlenmiş oluyor. Böyle olduğu için, 1970'lerin ortasından itibaren, sivil toplumun özellikle Latin Amerika ve Doğu Avrupa'da oluşan yeniden canlanma ve yeniden ortaya çıkış süreci, biraz evvel söylediğime bağlı olarak, tozlanmış raflardan inerek önemli olma sürecindeki temel yöntem, devlet-sivil toplum karşıtlığı yaratmak. Sivil toplumu stratejik olarak devlete karşı bir konuma yerleştirmek. Sivil toplumdan konuşmak, devletin dışında olan bir alandan konuşmaktır. Devlet karşıtlığı, devlete karşı olma, devleti bir anlamda kötü olanlarla, sorunlu olanlarla –rüşvet olsun, tahakküm olsun, sorumsuzluk olsun, bunlarla özdeşleştirmek, sivil toplumun yeniden canlanma olayının temel ögesi. Böyle olduğu için, 1970'lerin ortasından 1990'lara kadar olan dönemde, özellikle bu ülkelerde ve aynı zamanda Türkiye'de 1980 darbesinden sonra 1983'le başlayan süreçte, sivil toplum üzerine yazılmış yazıları okuduğumuz zaman, bu tür referanslar var. Nilüfer Göle'yi, Binnaz Toprak'ı, Şerif Mardin'i okursak, devletten bağımsızlaşmış sivil toplum, devlete karşı toplumun yeniden canlanması gibi kavramlar kullandıklarını görüyoruz.

Birinci dönem sivil toplum tartışmasında demokrasi referansı yok, ikinci dönem tartışmalarında var, fakat sivil toplum örgütleri yok. Sivil toplum konuşulurken, üyesi olduğunuz sivil toplum kuruluşları, sivil toplumun bir STK olarak yaşamı, örgütsel yapısı ve bu yapıyla ilgili sorunlar, kapasite sorunları vs., bu tür referanslar yok. O anlamda sivil toplum birinci dönemde bir burjuva insanını tanımlarken, ikinci dönemde devlete karşı aşırı olarak siyasileşmiş, aşırı olarak etik ve ahlaki bir yükümlülük almış insanı tanımlıyor. Bu insanın temel görevi toplumu demokratikleştirmek, devlete karşı mücadele ederek özgürlükler alanı yaratmak. Fakat burada da iki eksik var. Biri sivil toplumla pazar arasındaki ilişki; birincisi sivil toplumu doğrudan pazarın göbeğine koyuyor, o yüzden de sivil toplum burjuva toplumu oluyor. Ama demokrasiye referansı yok. İkinci dönemde ise sivil toplum demokrasiyle doğrudan ilişkili. Fakat bu kez de sivil toplum örgütü nedir, örgütsel yaşamı nedir, sivil toplum örgütleri kimlerdir, ne yaparlar, ne tür iş yaparlar, önemleri

nedir gibi sorular yer almıyor. Garip, havada olan bir sivil toplum anlayışı var. Aristoteles veya Eflatun döneminde şehir devleti vardı, bunlara polis denirdi. İşte kafada böyle bir ikinci polis var. Devlet, tahakküm, ceberrut, otoriter bir polis-devlet. Bir de ikinci polis var, bu da sivil toplum; devletin dışındaki alan. Devletin dışında olmak özgürlük demektir, haklar demektir gibi bir şey. Fakat pazarla ilişkisi pek kurulamıyor. Bu yüzden de, bugün Latin Amerika ve Doğu Avrupa ülkelerine, Türkiye'ye baktığımız zaman, yeniden canlanma sürecinin 1990'lardan sonra giderek krize girdiğini görüyoruz. Farklı farklı sivil toplum tartışmaları, hem Doğu Avrupa, hem de Latin Amerika ülkelerinde çıkıyor. Bu tartışmaların temeli de, "sivil toplumun örgütsel yapısı ne olacak" konusunda. Bir ikincisi, sivil toplumun ekonomiyle ilişkisi ne olacak? Bir üçüncüsü, sivil topluma hakikaten böyle etik bir yük, ahlaki bir kimlik verilebilir mi? Sivil toplumdaki konuşmak demek, toplumu demokratikleştirmek demek. Şimdi böyle olduğu zaman, -Türkiye'den de biliyorsunuzdur- tartışmalarda hep bu sorun çıkar: "Sivil toplumdaki konuşmayalım, STK'lardan konuşmayalım, Türkiye'deki sivil hayatı canlandıralım, Türkiye'yi demokratikleştirelim." Sivil toplumun direkt demokratikleşmeyle ilişkisi... Fakat bunu çok fazla yaptığımız zaman da, sivil toplum örgütlerinin ne olduğuna, kendi sorunlarına pek fazla önem vermiyoruz. Böyle büyük bir anlatım tarzında sivil toplum, örgütleri olmayan, ne olduğu belli olmayan bir ideoloji oluyor; devlete karşı olan, devleti dönüştürecek, toplumu ilerletecek, bireysel hak ve özgürlüklerle ilişkili ideolojik bir alan, bir mücadele alanı. Ama kimdir bunlar? Latin Amerika'da, Polonya'da, Macaristan'da bu şöyle oluyor; oradaki insanlara bunu sorduğunuzda, yani "kim bunlar, kim bu sivil toplum" dediğinizde, birinci dönemde somutlaşan burjuva ise, ikinci dönemde kilise oluyor. Fakat bu da bir sorun; kilise nereye kadar sivil toplum olabilir? Demokratik bir katkısı olabilir, ama kiliseye dayalı olarak gelişebilir mi? O yüzden 1990'larda, özellikle bu ülkelerde ciddi bir sivil toplum tartışması oluşuyor.

Üçüncü dönem, dünyada ve Avrupa'da 1990'lara tekabül eden dönem. Buraya kadar sorusu olan var mı?

Katılımcı: Başlangıçta birinci örneği verirken, ya da ikinci devrede birinci örneği verirken Doğu Avrupa ve Latin Amerika'da diktatör rejimleri yıkılırken, bu geçişte sivil toplumun etkisinden bahsettik. Madem örgütsel bir sivil toplum yok, veya sorumlu birey şeklinde bir yapılanma var, bu geçiş nasıl oluyor? Kiliselerle mi bağlantılı?

Fuat Keyman: Bu geçişte kiliselerin katalizör bir görevi var, insanları saklama, vs. Fakat bu geçiş aslında bir taraftan alttan gelen bir hareketle oldu, yani insanları örgütlediler, sokaklara çıktılar, mitingler yaptılar, buna karşı mücadele ettiler, ama öbür taraftan bu rejimlerin çökme dönemi zaten gelmişti. Orada garip bir mücadele var. Tabii bu mücadele çok ciddi bir şekilde yapıldı. Özellikle Latin Amerika'da Doğu Avrupa'dan daha kanlı oldu. Çünkü askeri diktatörlüğe karşı yapılan bir mücadeleydi. Biliyorsunuzdur, bir ara Galatasaray'da "kayıp anneleri" vardı, mesela bu, Arjantin'den başlayarak dönüşen bir dönemdir. Fakat bunlar örgütsellikten ziyade daha spontane olarak oluşan, insanların mücadelesiyle ortaya çıkan bir şeydi. O alanlara, o dönemlere baktığımız zaman, örgütsel olarak bir sivil toplumdaki bahsetmek daha zor; daha spontane, mücadele düzeyinde oluşan, sanatçılardan öğrencilere varıncaya kadar mücadele eden bir yapı var. Fakat sivil toplum örgütü dediğimiz zaman, bir örgütsel yaşamdan bahsediyoruz. Oralarda bu örgütsel yaşam çok fazla yok. Bunları koruyan mekanizmalar var. Mesela Çekoslovakya'da müzik, Habermas'ın söylemiş olduğu gibi kahveler, barlar, gazeteler, bunların hepsi çok önemli rol oynuyor. Ama burada geçiş döneminden bahsetmiyoruz. Geçiş döneminden bahsettiğiniz zaman, bunların hepsini kaale alıyorsunuz. Fakat geçiş döneminden sivil toplum bağlamında bahsettiğinizde, böyle garip bir paradoks çıkıyor; bir taraftan sivil toplum çok önemli, diğer taraftan bugün konuştuğumuz örgütsel yapı, yahut üçüncü alan dediğimiz, STK olarak sivil toplum, orada çok oluşmuş değil. İlginç olan da şu, oluşması için bir çaba gösterilmiyor. Mesela Havel'in, Conrad'ın yazılarına bakın; bu adamlar sadece kitap yazan insanlar değil, aktif olarak mücadelenin içinde bulunmuş insanlar. Daha sonra bir tanesi Çekoslovakya'nın cumhurbaşkanı oluyor. Bunlara baktığımız zaman, bazen bizim de sivil toplum tartışmalarında yaptığımız gibi, kafalarında büyük bir proje olduğunu görüyoruz. Ben bir yazımda Havel'den ve Conrad'dan referanslar aldım; sivil toplum devletin dışında bir özgürlükler alanı. Öyle olduğu için de sivil toplum, demokrasiye geçişte başarılı oluyor. Demokrasiyi yerleştirmede, topluma yaygınlaştırmada STK'lara ihtiyacınız var. Fakat bu sivil toplum söylemi biraz çöküyor, çünkü, yeniden canlanma bağlamında, STK'ları olmayan, örgütlenmesi olmayan bir sivil toplum.

Katılımcı: Hocam, ikinci alanda bir muhalefet, aslında. Bugün anladığımız anlamda muhalefet, daha doğru geliyor.

Fuat Keyman: Tabii, ama dünya literatürüne, yazılanlara bakarsanız, genelde sivil toplumun yeniden canlanması, yeniden ortaya çıkması olarak geçiyor. Çünkü raflara kaldırılıyor.

Katılımcı: Kavramların her dönemde altının farklı doldurulmasından kaynaklanıyor.

Fuat Keyman: Tabii. Ama işte onların kafasında o, sivil toplum. Bana göre birincisi, çok minimalist bir yaklaşım; örgüt, birey... İkincisi de çok maksimalist bir yaklaşım, çünkü sivil topluma çok aşırı bir değer yüklüyor. Fakat o aşırı değer altında "kim bunlar" sorusuna pek yanıt yok. Muhalefetler var, gazeteler, öğrenciler var. Çekoslovakya ve Macaristan'la ilgili filmlerde de bunu görüyoruz.

Katılımcı: Birinci döneme sadece aydınlanma, ikinci döneme de Birinci Dünya Savaşı'ndan sonraki soğuk savaş dönemi diyebilir miyiz?

Fuat Keyman: Diyemiyoruz, çünkü ikinci dönem spesifik olarak Avrupa'da değil, Latin Amerika'da. Şöyle örnek vereyim; bildiğiniz gibi Avrupa Birliği 6 Ekim'de Türkiye'yle ilgili ilerleme raporunu açıkladı. Orada şu dendi: Müzakereler sürecinde en önemli görevlerden bir tanesi sivil topluma düşüyor, çünkü sivil toplum, hem Türkiye'de Kopenhag Kriterleri'ni uygulamaya sokmada aşağıdan yukarıya sorumlu olacak, hem de, Avrupalıların kafasında, bugün hortlamış olan İslam fobilerine karşı Türkiye'yi daha iyi tanıttacak. Bu bağlamda baktığımız zaman, ikinci alandaki ülkeler Brezilya, Şili, Arjantin, Polonya, Çekoslovakya bir de altta Portekiz, İspanya ve Yunanistan; bunların hepsi askeri diktatörlere sahip olmuş ülkeler. Fakat İspanya'nın gelişimi ve demokratikleşmesi çok hızlı oluyor. Zaten Türkiye'ye güvencelerden birisi de bu. Sivil toplum gelişmesi de paralel gidiyor; Portekiz aynı tür, Yunanistan aynı tür. Burada göbek, demokrasinin çıkışı. Şöyle diyebiliriz; birinci devre, demokrasinin göbeğinde ortaya çıkıyor. Fransa'yı, ağırlıklı olarak da İngiltere'yi referans veriyorsun. İkinci devrede Avrupa'nın çevresini referans veriyorsun.

Katılımcı: Türkiye'yi de o anlamda katabilir miyiz?

Fuat Keyman: Evet. O zamanlar ben tam üniversiteye başlıyordum. Devrimcilik vardı. 83'ten itibaren bu ikinci devrenin tipik ülkelerinden bir tanesi. Zaten Türkiye'deki bu dönemle ilgili yazılara bakın, bugün konuştuğumuz türden sivil toplum yazıları değildir, "demokratikleşme ve sivil toplum" gibi yazılardır. Askeri diktatörlükten sivil yaşama geçiş, pazar ekonomisine geçiş...

Katılımcı: İkincisine daha çok sivil toplum örgütü, diğerine de toplumsal hareket diyebilir miyiz?

Fuat Keyman: Tabii, toplumsal hareketler daha ağırlıklı.

Katılımcı: Tarihsel süreç bazında coğrafi olarak ayrıldık, peki, ilk dönemi yaşayanlar ne yapıyorlar bu zamanda?

Fuat Keyman: O üçüncü devre, şimdi onu anlatacağım. Esasında bunları kendi okumam ve araştırmam temelinde anlatıyorum. Bugün Türkiye'ye baktığımız zaman, üç devrenin de yaşandığını görüyoruz. Türkiye'de birinci döneme özgü, sadece pazar ve birey temelinde sivil toplum örgütleri de var, ikinci ve üçüncü döneme özgü örgütler de. Örneğin TÜSİAD, MÜSİAD buna tam uyuyor.

Şimdi arkadaşınızın sorduğu sorudan başlayalım; tamam bunlar oluyor da, bu birinci devreyi yaşayan gelişmiş Batı ülkelerinde, -tabii olay geliştikçe sadece Batı Avrupa'yı anlamıyoruz, Amerika ve Kanada'yı da anlıyoruz- sivil toplum gelişmesi ne oluyor? Üçüncü devre 1990'dan bugüne olan dönem; daha çok Batı Avrupa, Kanada, Amerika'yı, ondan sonra da küreselleşmeyi içeren bir dönem. Birincisi "sivil toplum-modern toplum", ikincisi "sivil toplum-demokrasi" ise, bu dönem de bana göre "sivil toplum-katılımcı demokrasi, katılımcı demokrasi-küreselleşme ilişkisi". Bu dönemde sivil toplum, bugün anladığımız şekilde çok boyutlu bir niteliğe, çok karmaşık bir yapıya dönüşmeye başlıyor. Artık farklı farklı alanlarda faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerinden konuşabiliyoruz. Tabii bu dönemin Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerinde yaşanmasına, ikinci dönemin çok büyük etkisi var, çünkü demokrasi mücadelesini onlar yapıyor; Latin Amerika ülkeleri, Doğu Avrupa ülkeleri, Güney Avrupa ülkeleri, Portekiz, İspanya, yapıyorlar. Şimdi burada şöyle bir şey var, analitik olarak söyleyeyim; eğer ikinci dönemde bu demokrasi mücadelesi yapılıyor ise, bunun gelişmiş kapitalist Batı ülkelerine yansıması, demokrasi mücadelesi olarak değil, var olan demokrasiyi daha demokratikleştirme mücadelesi olarak yaşanıyor. Buna bazen demokratik konsolidasyon deniyor, yani demokrasiyi topluma yerleştirme mücadelesi; yahut demokrasiyi derinleştirme mücadelesi, demokrasiyi toplum içinde sadece bir siyasal rejim olarak değil, aynı zamanda devlet-sivil toplum ilişkilerinin bir örgütlenme tarzı olarak düşünmek. Yani biz buna genelde katılımcı demokrasi diyoruz. İkinci dönemdeki örneğe baktığımız zaman -isterseniz Doğu Avrupa'ya,

isterseniz Latin Amerika'ya, isterseniz 1980 sonrası Türkiye'ye bakın- kafadaki demokrasi fikri çok formal bir fikir: Partiler olsun, bu partiler özgür olarak seçimlere girsinler, bu seçimlerin özgürlüğü ve sürekliliği anayasal güvence altında olsun, seçimlerde kazanan parti birinci parti olarak yöneten olsun, ama kazanamayan ikinci partiler yok edilmesin, onların ana muhalefet partisi olarak parlamentoda temsilieri olsun. Yani formal demokrasi. Demokrasiyi bir siyasi rejim olarak düşündüğümüz zaman bunları istiyorlar. Bunların hepsi kurumsal şeyler. Fakat insan hakları, insan hakları ihlallerine karşı neler yapılacak, kültürel haklar ve özgürlükler, alttan üste doğru toplumun siyasi yaşamı denetlemesi ve siyasi yaşama katılması, altta toplumun örgütlenme hakkı gibi, bugün demokrasiyi konuşurken referans verdiğimiz noktalar, bu ikinci dönemde yok. Adamların istedikleri, otoriter yapıdan demokratik siyasal bir yapıya geçmek. Üçüncü dönemde ise demokrasinin sadece formal, siyasi partiler temelinde değil, bir toplumda artık devlet-toplum-birey ilişkilerinin düzenlenmesi olarak düşünülmesi, yani demokrasinin topluma yaygınlaşması var. O yüzden de demokrasiden konuşurken insan hak ve özgürlüklerinin korunması ve güvence altına alınması, siyasi partilerden daha önemli. Bu, Türkiye'de bizim başımızı daha fazla ağrıtıyor, değil mi? Örgütlenme hakkı, Kürt sorunu ya da türban sorunu temelinde daha çok başımız ağrıyor. Zaten Kopenhag Kriterleri'nin uygulamaya sokulması demek, Türkiye'deki siyasi partilerin yaşamlarını devam ettirmesi demek değil; bunun anlamı, devlet-toplum ilişkilerinin haklar temelinde düzenlenmesi demek. O yüzden Brüksel'e gittiğimiz zaman, Avrupalılar bazen bunu söylüyorlar.

Türkiye'de darbeler oldu ama, yine de parlamenter demokrasi bir norm halinde. Darbe olsa bile, iki yıl sonra normal sivil yaşama geçiliyor. Fakat Türkiye'nin çok ciddi bir demokrasi eksiği var. Nerede yatıyor bu eksik? Ana muhalefet partisinde ya da partilerde yatmıyor; örgütlenme hakkında, kültürel haklarda, bireysel hak ve özgürlüklerde, işkencede yatıyor. Bunların hepsi, demokrasiyi toplumda derinleştirmeye ilgili. Bu da katılımcı demokrasidir, yani, temsili demokrasiden katılımcı demokrasiye geçiş. Bunun Batı'ya yansması, katılımcı demokrasinin gelişmesi, yani sivil toplum örgütlerinin gelişmesidir. Çünkü siyasi partiler toplumu yeterince verimli yönetemiyorlar, o yüzden sivil toplum örgütlerine ihtiyaç var. Sivil toplum bu anlamda, siyasi partilerin ana aktör olduğu, yani bizim dört yılda bir oy verip sonra eve döndüğümüz temsili demokrasiden, alttan katılımın olduğu katılımcı

demokrasiye geçişi simgeliyor. Yani katılımcı demokrasinin ana aktörleri sadece siyasi partiler değil, aynı zamanda sivil toplum örgütleri. O yüzden Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne girişinde sivil toplum çok önemli bir rol üstleniyor. Fakat bu rol, ikinci dönemdeki gibi siyasi değil, sosyal bir rol. Yani hem, bir anlamda Türkiye'nin daha demokratikleşmesine el vereceksin, hem de –bunu yapar mıyız, yapamaz mıyız bilmiyoruz ama- Avrupa'daki anti-Türk, anti-islam, anti-müslüman, oryantalist, euro-merkezci yapıya karşı Türkiye'yi daha iyi tanıtacaksın. Partiler, devletler hep yan yana geldiği zaman çıkarlardan konuşurlar. Ama insanlar bir araya geldiği zaman -konuşmamın başında söylediğim gibi- dayanışma olabilir, beraber hareket edilebilir. O yüzden sivil toplum bu olayı partilerden, siyasi liderlerden daha rahat yapar.

Katılımcı: Benim bu konuda bir endişem var. Sivil toplumla ilgili Türkiye'de çok farklı görüşler söz konusu; Türkiye'nin tanıtımının ve lobi faaliyetlerinin sivil toplum tarafından yapılması bence birbirinden farklı birçok Türkiye imajı yaratacaktır. Türkiye'nin üyelik sürecini biraz daha uzatmak üzere kullanılabilir gibi geliyor bana.

Fuat Keyman: Avrupalının kafasında daha çok sivil toplumun gelişmesi ve "demokratik bir seçim iyidir" fikri var. Siyasi partiler bunu çok sormuyorlar ama hepsinin Avrupa Birliği taraftarı olma gibi bir zorunluluğu yok, karşı olanlar da var.

Katılımcı: Türkiye'yi algılayışları çok farklı.

Fuat Keyman: Evet. Anti-Türkiye ve anti-Avrupa Birliği lobileri çok rahatlıkla bir araya gelebilir ve süreci uzatabilirler ama, onların kafalarında şöyle bir şey var; daha Avrupa Birliği süreci gibi düşünüyorlar, yani siyasi partiler ve devletler çıkar temelli örgütler olduğu için bu olayı kotaramazlar. Halbuki toplumların ekonomik anlamda, kültürel anlamda, Avrupa gençlik forumları olsun, kadın hareketleri olsun, bunların bir araya gelmeleri daha rahattır; eğer toplumun Türkiye'yle ilgili bir algılama sorunu varsa, bu çözülebilir. Fakat senin sorduğun daha sofistike bir soru; yani Verheugen'in kafasında Türkiye'yle ilgili daha bir komplike bir sivil toplum portresi yok. Bunların bazıları da çok haklı olarak anti-Avrupacı olabilir. Hatta anti-Avrupacı sivil toplum örgütleri, pro-Avrupacı sivil toplum örgütleri, hatta Avrupa'ya eleştirel bakan sivil toplum örgütlerinin arasındaki diyalog çok daha verimli ve zenginleştiricidir. Ama kafada daha çok şu var; Türkiye'de devletten korkulduğu için, otoriter yapılardan demokratik yapılara geçmede Türkiye ikinci döneme girdiği için, sivil toplumda böyle

bir şey var. Ama tabii sivil toplum bağlamında Türkiye'ye çok da önemli bir açılım sağlayacak.

Katılımcı: Şu anda hükümetin Avrupa Birliği'nde Türkiye'yi tanıtması ne kadar yeterli, onu tartışmak lazım. Devlete de bu konuda fazla güvenmemek gerekiyor, çok yanlışlar yapıyor. Avrupa Birliği'nden komiteler geldiğinde birçok sivil toplum kuruluşunu ziyaret ediyorlar.

Fuat Keyman: Hepiniz duymuşsunuzdur: Sosyal sermaye, toplumsal sermaye, üçüncü sektör yani sivil toplum örgütleri. Mesela onların kafalarındaki sivil toplum böyle bir sivil toplum. Yani: "Sivil toplum örgütlerinin olması iyidir. Niye? Çünkü insanlar gönüllü olup beraber bir şeyler yapmaya çalışıyorlarsa, bu dayanışmayı getirir. Dayanışmayı getirmek demek, toplumdaki güvendir." Bunların matematiksel ve istatistiksel olarak, korelasyonlar olarak araştırmaları yapıyor. Yani sivil toplumların fazla olduğu ülkelerde güven, -bu dönemin en meşhur kavramı- daha fazla oluyor. Güven daha fazla olunca, ekonomik ve siyasal istikrar daha fazla oluyor. Siyasal ve ekonomik istikrar olunca, demokratikleşme süreci hızlanıyor. O yüzden onlar için toplumsal sermaye çok önemli. Verheugen'in de, diğerlerinin de kafasında, birinci ve ikinci dönemlerde olmayan ama üçüncü dönemde ortaya çıkan, benim de biraz sonra anlatacağım "örgütsel yaşam olarak sivil toplum" çok önemli. O yüzden bir işlevsellik var. "Amerika'da Demokrasi"yi yazan Tocqueville (Alexis de Tocqueville) diye birisi var. Zaten bu üçüncü sektör ve güven, oradan geliyor. Amerika'ya gittiği zaman bakıyor ki, partiler filan var ama, esasında herkes hafta sonunda kilisede toplanıyor; mahalle sorunları vs. konuşuluyor. Ve şunu diyor: "Demek ki demokrasiyi bir burjuva topluma indirgeyemeyiz. Burjuva toplumundan daha önemli bir şey. Sadece devlet ve partilere de indirgeyemeyiz." Bu adamlar demokratik Amerikan devrimini yapmışlar. Herkes her tarafta mahallelerde örgütleniyor. Demek ki ufak örgütler ve örgütlenmeler burada hem istikrar, hem de demokrasi yaratıyor. Zaten üçüncü alan ya da sosyal alan dediğimiz alanın diğer ismi de "neo-tocquevillien civil society" anlayışı, yani Tocqueville 'den gelen bir şey.

Sivil toplum örgütleri ister ufak şeylerle, ister büyük şeylerle ilgilensin, ister TESEV olsun, ister Diyarbakır'ın belli bir mahallesindeki sorunlarla ilgilensin, ister şizofren insanlarla nasıl yardımlaşma ve dayanışma içinde olmalı konusuyla ilgilensin, çok önemli bir işlev yaparlar. Çünkü beraber hareket etmek, ufak sorunlardan başlayarak sonuca gitmek, güven fikrini alıştıırır. Güven fikri de istikrarı beraberinde getirir.

İslam'ın, dinin çok güçlü olduğu ülkelerde güven azalıyor, sivil toplum daha az. Buna karşılık demokratik olarak istikrarsızlık daha fazla. Sivil toplumun daha yaygın olduğu, sivil topluma önem verilen ülkelerde ise güven artıyor, istikrar daha fazla oluyor. O yüzden siz sevseniz de sevmeseniz de, neo-liberal ideoloji sivil toplumu çok seviyor, çok önemsiyor. Hatırlarsınız, 2001 ekonomik kriz sonrasında sürekli olarak televizyonda duyduğumuz, gazetelerde okuduğumuz bir laf vardı, "güven yok, şu güven ortamını bir sağlasak" deniyordu; işte onlar da sivil toplumu bu yüzden seviyorlar. Çünkü sivil toplumun yaygınlaşması güveni sağlayacak, güven de istikrarı sağlayacak, istikrarı sağlamak ekonomik risk olayını azaltacak.

Üçüncü dalganın ortaya çıkması, yani üçüncü sektörün, güven kavramının ortaya çıkmasına neden olan faktörlere bakalım. Bunlardan birincisi, "modern"in, "modernite" dediğimiz şeyin değişmesi. Bazılarına göre post-modern bir durumun ortaya çıkması, bazılarına göre –kendi kullandığım terimle- geç modernitenin ortaya çıkması, bazılarına göre ise daha düşünsel –reflexif- bir modernliğin ortaya çıkması. Yani modernitedeki değişim. Bundan çok basit olarak şunu anlıyoruz, sivil toplumla ilişkisi de burada yatıyor: bunlardan bir tanesi modern toplumu geleneksel toplumdaki ayıran temel özellik, maddi değerlerin çok önemli olması; senin yaşamın, paran yani hayatını idame ettirmen, sağlığın; maddi değerlerin önemli olduğu bir toplum. Birey dediğimiz zaman bu maddi değerlere önem atfediyoruz. Zaten, kapitalizmin geliştirilmesi bağlamında endüstri toplumu da, maddi değerler üzerine kurulan bir şey; o da nedir? Marksist olarak düşünürseniz alt yapıdır, yahut pazar, ücret, sosyal güvence gibidir. Fakat İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, özellikle 1970'lerden itibaren Batı toplumlarındaki ekonomik gelişmelerde, -tabii bu araştırma olarak da yapılıyor- deniliyor ki modernite değişiyor. Çünkü artık insanlar, maddi değerleri belli bir yere oturduğu için, yaşamlarını maddi sonrası değerler üzerine kuruyorlar. Modernitedeki değişimin birinci maddesi, maddi sonrası değerler.

Katılımcı: Maddi sonrası derken kastiniz nedir?

Fuat Keyman: Maddi sonrası derken şunu kastediyorum: Maddi değer nedir? Türkiye'de televizyon seyrederseniz görürsünüz. Adam ne der, "benim işe ihtiyacım var, eve götürecek ekmeğim yok". Maddi değer sizin bir işinizin, bir ücretinizin olmasıdır. Hasta olduğunuz zaman iyileşebilecek paranızın olmasıdır, bir de bir yere kadar eğitimidir. Maddi değer, cebinizde paranızın olması, bir evinizin olması gibidir.

Maddi sonrası değerlerden bir tanesi özgürlüktür. Yani artık sizin paranız var, eviniz var, işiniz var; tam Amerikan rüyası gibi. Bundan sonra arayışlarınız ne oluyor? Şunlar olabilir: "ben özgürlük alanımın genişlemesini istiyorum", "ben öğrenci olarak üniversiteye karşı özgürlük istiyorum", "ben sadece kadın-erkek eşitliği değil, kadın olarak var olmak istiyorum", "ben eşcinsel olarak var olmak istiyorum"

Katılımcı: Kimlik...

Fuat Keyman: Tabii. Kimlik sorunları, çevre sorunları, insan hakları sorunları... Bunların hepsinin temelinde bir özgürlük anlayışı var; "kaç lira para kazanıyorum" değil de, "ben kimim" sorusunun sorulması. Türkiye'de değerler araştırması yapılıyor; Yılmaz Esmer, Ersin Kalaycı gibi isimleri bilir misiniz? Bu araştırmalarda 1960'lardan itibaren, insanların mücadele alanları sadece iş sahibi olmak değil; yani Marx'ın deyimiyle, "üretim araçlarındaki pozisyonun neresi; üretim araçlarına sahip misin, değil misin; işçi misin, burjuva mısın" sorularından öte olarak, Batı toplumlarında "ben kimim; benim özgürlüklerim; değerlerim nelerdir" gibi bir alana dönüşen kayma var. Buna "post-industrial" toplum, ya da bilgi toplumu deniyor. Değerler önemli oluyor. Artık siyasetin göbeğinde de bu değerler var.

Peki bu değerler niye sivil toplumla ilişkili? Şöyle ilişkili; siyasi partiler genelde sağ-sol ekseninde kurulurlar. Siyasi partilerin tarihsel gelişim nedir? Halka yakın olanlar sosyalist partiler, daha devrimciler komünist partiler, halka değil de burjuvaya yakın olanlar liberal partiler. Fakat bu partilerin aralarındaki bütün kavga, bu maddi değerlerin toplumdaki dağılımıyla ilgili. Eğer sosyal demokratsan diyorsun ki, bu maddi değerler eşit dağılsın. Liberalsen diyorsun ki, maddi değerler çok eşit dağılmasın çünkü çok eşitlik yaratır, önemli olan ekonomik kalkınma ve büyümedir, o yüzden önemli olan, bu alanda bu üretimi kimin yapıp yapmadığıdır. Tabii bu siyasi parti fikriyle bu değerler kesişmiyor. Siyasi partilerin amacı, kadınlara kadınlık bağlamında haklar vermek ya da eşcinsellikle veya çevreyle uğraşmak değil, kafalarında bu yok. Bunu kim yapacak? Nasıl ikinci dönemde Latin Amerika ve Doğu Avrupa'da toplumsal hareketler demokratikleşme mücadelesini yapmıştı. Batı toplumlarında, sivil toplum tartışmasından daha önce toplumsal hareketler doğuyor; kadın hareketi, eşcinseller hareketi, çevre hareketi, insan hakları hareketi... Maddi sonrası değer dediğimiz, böyle bir şey. Yani üretim sürecinden kimlik sürecine, kültür sürecine doğru geçiş, bir tanesi bu.

İkincisi Şu; biraz önce söylediğim gibi, maddi sonrası değerlerin taŐıyıcı aktörü siyasi partiler değil, toplumsal hareketler. Zaten toplumsal hareketlerin daha örgütlü bir Şekilde toplanması da, bize sivil toplumu verecek. Toplumsal hareketler eşittir sivil toplum değil, ama daha örgütlü bir Şekilde toplanmalarından söz ediyoruz. Bir kadının hareketi var, aynı zamanda kadın sorunlarıyla ilgili sivil toplum örgütleri var.

Üçüncüsü de bilgi toplumu; sadece ekonomik değerlerin nasıl dağıtılacağı değil, bilginin de nasıl retileneği ve ekonomiye gireceneği meselesi. Bu yüzden biz buna "geç modernite" ya da "düşünsel modernite" diyoruz. Çünkü insanlar sadece üretimle ilgili değil, aynı zamanda kendi hayatlarıyla da ilgili düşünmeye ve hareket etmeye başlıyorlar. Ben sadece iŐçiyim demiyor, Krtm diyor. Ben aynı zamanda Müslümanım diyor, kadınım diyor; kadın-erkek eŐitliĐinden ziyade, "kadın olma konumumla ilgili haklarımı arıyorum" diyor; "ben sadece güneydoğuda yaşayan bir insan olarak değil, Kürt kimliğimle ilgili haklarımı arıyorum" diyor. Bu Şekilde, değerlere doğru bir geçiş var. Bunun yanı sıra, biraz evvel söylediğim gibi, katılımcı demokrasiye doğru talepler oluyor. Çünkü katılımcı demokrasiyle ilgili talepler de, aslında biraz sebep-sonuç ilişkisi gibi. Bu toplumsal değerlere geçiş, bilgi toplumuna geçiş, sosyal hareketlerin giderek güçlenmesi, siyasi partiler üzerinde baskı unsurları oluŐturuyor. Artık siyasi partiler sadece ekonomik olarak değil, evre politikası, kadın sorunuyla, insan haklarıyla, hayvan haklarıyla ilgili politikalar da üretmek durumundalar. -Esasında Türkiye'den konuŐmuyoruz, dıŐarıdan konuşuyoruz.-Zaten siyasi parti bu üretmeyi kendisi yapmayacaksa, alttan denetimle oluyor. Sivil toplum ve toplumsal hareketle katılımcı demokrasi ilişkisi bu Şekilde kuruluyor.

Üçüncüsü, neo-liberalizm dediğimiz akım. Daha sol eğilimli arkadaşlar sevmeyebilirler ama, sivil toplumun nc dalgası olarak gelişmesi ve yaygınlaşması anlamında, bugünlerde sağ ve neo-liberal sylemdekiler sivil toplumu çok seviyor. Recep Tayyip Erdoğan da sivil toplumu seviyor, Turgut zal da çok seviyordu. "Niye" sorusunu soruyoruz o zaman. Şöyle bir durum var; neo-liberaller diyorlar ki, maddi değerlere dayalı olarak hareket eden refah devleti, "Keynezyen devlet" insanları çok hantallaŐtırıyor. Çünkü neo-liberal olmak demek, devleti küçültmek, refah devletini ortadan kaldırmak demek. Refah devleti hem mali açıdan çok yüklü, çünkü sürekli olarak ücretlerle ilgili politika geliştiriyor, zorunlu olarak gidip okul açmak ve eğitime para vermek durumunda. Diğer taraftan her Şeyi devlet yapınca toplumlar

hantallaşıyorlar, insanların yapacakları pek bir şey yok. İnsanları topluma entegre olmaya, toplum için bir şeyler yapmaya götüren bir mekanizma olması lazım. Ama neo-liberallere göre refah devleti iki şekilde sorunlu; bir taraftan, topluma sürekli olarak para temelinde katkıda bulunduğu için mali kriz yaratıyor. Sadece vergilerle olmayacağı için eğitime, alt yapıya, yola para yatırmak lazım. Ama öbür taraftan bireyi yaratmıyor. İnsanlar sürekli olarak devletten bekliyorlar; "benim okul sorunun var, niye sen yapmıyorsun", "ücretim yeterli değil, niye fazla vermiyorsun", "bizim oraya yol yapılması gerekiyor, niye yol yapmıyorsun" gibi. İnsanlar kendileri örgütlenip bir şeyler yapmak yerine hep devletten bekliyorlar. –Bakın, burada ortaya sivil toplum gibi bir şey çıkıyor, neo-tocquevillien gibi, üçüncü alan gibi- Türkiye'de de her şey devletten beklenir. O yüzden neo-liberallerin Teacher dönemlerinde, Reagen dönemlerinde olduğu gibi uyanık bir ideolojik manevraları oluyor, şöyle diyorlar: Bir taraftan devlet ekonomik olarak mali kriz yaratıyor, öbür taraftan da bireyi ve aktif insanı yaratmıyor. O halde devleti küçültürsek, birinci dönem gibi serbest pazar mantalitesi olayı bağlarsa, hem devleti bir sürü ekonomik zorluk ve yükümlülükten kurtaracağız, hem de insanları hantallıktan kurtarıp birey yapacağız. Zaten neo-liberalizm hangi üçgene dayalıdır: serbest pazar ideolojisi-entrepreneur/girişimci bireycilik-küçük devlet. İşte bu bireycilik, sivil toplumu geliştiriyor. O yüzden neo-liberalizmden konuşurken, iki tür şeyden bahsediyoruz; refah devletinin zayıflaması ve bireyciliğin ortaya çıkması.

Dördüncü faktöre geldik. Bu o kadar altı çizilmesi gereken bir şey değil; bir, iki ve üç çok önemli, çünkü tarihsel bir süreç. Bu daha ideolojik: Serbest pazar ideolojisinin ve rasyonalitesinin topluma yaygınlaşması, bu şekilde bireyciliğin yaygınlaşması, bir de sivil toplumun gelişmesine neden olan ve bugün çok konuşulan küreselleşme süreci dediğimiz şey. Küreselleşme sürecinin ikili özelliği var, bunlardan birisi şu; bugün bizi rahatsız eden, üzerimizde çok ciddi etkiler yaratan, çevreden ekonomiye, kimlikten siyasi yönetimlere kadar bizi köşeye sıkıştıran sorunlar, artık küresel nitelikte; yani ulusal boyutun dışına taşan sorunlarla karşı karşıyayız. 1960'larda modernitenin değişimi, maddi sonrası değerler, çevre hareketinin çıkması hoş ama, çevreyle ilgilenmek, çevre üzerine bir şey yapmak ortaya çıkartıyor ki –mesela Çernobil olayı çok önemli bir referans noktası- bu, ulus-devletlerin tek tek çözebilecekleri bir şey değil. Bugün yaşadığımız dünyayı, gezegeni, bizi zorlayan, bazen yüzümüze tokat atan sorunlar küresel nitelikte ve ulusal boyutun ötesinde çözümler istiyorlar. Yani

küresel ısınma, kirlenme gibi bir çevre meselesini Türkiye'nin, şunun bunun tek başına çözmesi gerekmiyor. Yapılan araştırmalar ilginç bir şekilde gösteriyor ki, Brezilya'da kesilen bir ağacın Türkiye'ye de etkisi var. Mesela Çernobil'den sonra çay olayını yaşadık. İkinci alan ekonomi alanı; 1997'de Güney Asya'da çıkan finansal kriz, birdenbire çok hızlı bir şekilde ilerledi ve Latin Amerika'da ortaya çıktı; oradan Rusya'ya geldi, oradan da Türkiye'ye geldi. Yani çok hızlı bir şekilde, örümcek ağı gibi dalga dalga geliyor, bir yerde başladığı zaman her yere yaklaşıyor. Bu anlamda ekonomilerden de konuşurken, ulusal düzeyin artık çok zayıfladığını görüyoruz; sorunlar ulusal değil, küresel boyutta oluşuyor. Ama daha da önemlisi, bu sorunlara çözüm de sadece ulusal değil, küresel, bölgesel düzeyde. Üçüncüsü de terör sorunu; sadece tek bir yeri ilgilendirmiyor. İkiz Kuleler'e uçaklar çakıldıktan sonra dünyanın değişimi herkesi etkileyecek şekilde oluyor. Buradan şu anlaşılıyor; küreselleşme, en genel anlamda toplumlar, devletler, kültürler arası ilişkilerin derinleşmesi, yaygınlaşması ve hızlanması demek. O yüzden küreselleşmenin sivil topluma çok önemli bir katkısı var. Çok kısa bir örnek vereyim; belli demografların söylediğine göre dünyanın nüfusu 1825'e kadar 1 milyar; 1940'lara gelindiği zaman 2 milyar; 1975'e gelindiği zaman 4 milyar, son 25 yılda 6 küsur milyar. Böyle hesapladığımız zaman 20 yıl içinde 9 milyara ulaşabilir. Bu ne demektir, artık sorunlarımız hızlı geliyor. Zaten Türkiye'de bunu her gün yaşıyoruz, tek bir sorun değil, aynen Kıbrıs sorunu, ekonomik kriz gibi. Tabii bu da toplumları karmaşık bir hale getiriyor. O zaman da var olan devlet yapısının ve var olan siyasi partilerin bu sorunlarla boğuşması, tek başlarına çözüm bulması çok zor. O yüzden başka aktörlere ihtiyaç var. İşte burada en önemli aktörlerden birisi, sivil toplum örgütleri. Sivil toplum örgütleri bu anlamda biraz da fonksiyonel örgütler. Daha iyi yönetmek istiyorsan, hızlı gelişen ve derinleşen bu sorunlarla daha etkili mücadele etmek istiyorsan, kendini sivil topluma açman gerekiyor.

Küreselleşmenin iki yönü var; bir tanesi bugün bizi etkileyen sorunların küresel nitelikte olması ve bu niteliklerinin toplumlarda yaratmış olduğu karmaşık ve çetrefilli yapının, sadece siyasi partiler değil, partiler dışı örgütlere de ihtiyaç duyması. İkincisi ve önemlisi, bu dönemde sivil toplum örgütlerinin güçlenme sürecinin, artık "evet, sivil toplum önemli bir aktördür" dediğimiz sürecin de küresel olduğunu görmemiz. Artık sivil toplum örgütleri küresel düzeyde hareket eden örgütler; finansman dendiği zaman, sorununu ulusal boyutta değil küresel, bölgesel boyutta halleden, küresel ve

bölgesel boyutta "network"ler yapan, iletişim ağına benzeyen bir toplum yapısının oluşmasından bahsediyoruz. "Network toplumu", "iletişim ağı toplumu" dediğimiz bu toplumun önemli ve daha hızlı aktörleri de, sivil toplum örgütleri. Özetle, küreselleşmenin iki türlü etkisi var; bir tanesi sorunların küreselleşmesinin sivil topluma duyulan ihtiyacı arttırması, ikincisi de sivil toplumun kendi bağlamında güçlenmesinin küresel nitelikte olması.

Tüm bunları, bu süreçleri, bir, iki, üç ve dördü koyduğumuz zaman, Ulrich Beck'in dediği gibi, üçüncü dönem sivil toplumun gelişmesi yani sivil toplum-katılımcı demokrasi-küreselleşmeden konuşurken, esasında siyasetin yeniden yapılanma sürecinden konuşuyoruz. Bu süreçte sivil toplumun öneminden konuşuyoruz. Bu bağlamda üç olay söz konusu: Bunlardan bir tanesi, birinci ve ikinci dalgalardan farklı olarak, üçüncü alanda süreç hızlandıkça ve derinleştikçe, yani 1990'lardan başlayıp 2000'lere gelindiğinde, artık devlet-sivil toplum karşıtlığından ziyade, devlet-sivil toplum ilişkisinden bahsediyor olmamız. Siyasetin yeniden yapılanmasında siyasi aktörler, artık sivil toplumu kendileri dışında "orada" ya da "öteki" olarak görmek yerine anlıyorlar ki, sivil toplumla ilişki, hem toplumu yönetmelerinde, hem de kendi meşruiyetleri bağlamında önemlidir. O yüzden de burada, devlet-sivil toplum karşıtlığı yerine, devlet-sivil toplum ilişkisi önemli bir ilişki. Bu son nokta da, zaten neo-liberalizmle ayrıldığı nokta; çünkü sivil toplum olduğu zaman güvenin ortaya çıktığı anlaşılıyor. Fakat sivil toplum da, devletle ilişkide olduğu zaman daha etkili olabildiğini anlıyor. Buna ben her zaman birinci Marmara depremiyle Kaynaşlı depremini örnek gösteriyorum; ilk deprem olduğu zaman, sivil toplum-devlet karşıtlığı söz konusuydu. Orada insanlar devleti aradılar, fakat devletin çok hantal olduğu, çok etkili olmadığı, "Devlet baba"nın hiç de öyle "baba" olmadığı, hızlı hareket etmediği, çok yavaş olduğu ortaya çıktı. Ve insanlar karşılarında, İsrail'den, Fransa'dan, Türkiye'den gelen sivil toplum örgütleri gördüler. Hatırlarsınız, ilk hava "nerede bu devlet" idi. Hatta sivil toplumda da böyle bir hava vardı, "biz yaparız devlete gerek yok" havası... Marmara depremi çok büyük bir yıkımdı tabii, ama 2001 ekonomik krizi de çok büyük bir yıkımdı; Türkiye ekonomisinin neredeyse çöktüğü, büyümenin çok eksilere geçtiği, büyük bir işsizliğin olduğu, insanların iflas ettiği bir dönemdi. Kaynaşlı depreminde devlet sivil toplum olmadan hantal olmaktan kurtulunamayacağını, sivil topluma ihtiyaç olduğunu anladı. Ama sivil toplum da, kendisinin daha etkili olması için devlete ihtiyacı olduğunu anladı. O anlamda siyasetin yeniden yapılanmasında bir "devlet-

sivil toplum ilişkiselliği" ortaya çıkıyor. Esasında sosyal sermaye bağlamında, üçüncü sektör bağlamında düşündüğünüz zaman, bu sosyal sermaye neo-liberaller tarafından ortaya koyulduğunda, şöyle bir şey ortaya çıkıyor; "devlete gerek yok, sivil toplum bu güveni oluşturur". Fakat bugün gelinen noktada anlaşılıyor ki, devlet-sivil toplum ilişkisinin iyiliği, güveni ve istikrarı daha fazla artırıyor. O yüzden, AKP 3 Kasım seçimlerinde başa geldiği zaman, Recep Tayyip Erdoğan'ın ilk söylediği şey, "katılımcı demokrasiye doğru gideceğiz, toplumu sivil toplumla birlikte yöneteceğiz" oldu. Yani bu, artık en azından söylem düzeyinde ortaya çıkıyor: Devlet, siyasi aktörler ve sivil toplum ilişkiselliği. Tabii buna uymuyorlar, uymadıkları zaman da kaybediyorlar, örneğin bu tren kazasında olduğu gibi.

İkinci önemli noktaya bakalım; esasında bunların hepsi, yani bir, iki, üç ve dördün sonucunda ortaya çıkan nokta, sivil toplumun yeriyle ilgili. Artık sivil toplumu biz siyasi alan, yani devlet ve siyasi partiler, ama aynı zamanda ekonomik alan, yani pazar mekanizmaları ve burjuvanın dışındaki bir alan olarak düşünmeye başladık. Yani sivil toplum, bir toplumdaki üçüncü alandır. Zaten üçüncü alan kavramı da buradan kaynaklanıyor. Bunun çok önemli olduğu nokta şudur; kimin sivil toplum olduğu, kimin olmadığı da buradan anlaşılır. Mesela TÜSİAD bağlamında böyle bir muğlaklık var; hem ekonomik alanda yer alan bir örgüt, hem de sivil toplum olduğunu söyleyen bir örgüt. İşte bu tür muğlaklıklar, üçüncü alanı ortaya çıkarttığımız zaman beliriyor. İkinci örnek, Odalar Birliği; bütün üyeleri devletten maaş alıyor. Gönüllülük, sivil toplumda çok önemli. Birinci ve ikinci dönemlerde olmayan, ekonomi ve siyasi alanları dışında bir alan. Biz bazen buna kamusal alan da diyoruz; yani insanların, örgütlerin, devletle, toplumla, ekonomiyle ilişkilerinde müzakere yaptıkları, tartıştıkları, taleplerini bildirdikleri alan. Sivil toplumu siyasi ve ekonomik alanın dışında gördüğümüz zaman, sivil toplumun örgütsel önemi de ortaya çıkıyor. Çünkü STK'lar ekonomik ve siyasi alanın dışında bir alanda hareket etmek durumundalar. O yüzden artık hangi alan sivil toplum dediğimiz zaman, bu üçüncü şeyde görebiliyoruz.

Üçüncüsü de, sivil toplumun yurttaşlıkla ilgili önemi. Sivil toplumun gelişmesi niye güven ve istikrar yaratıyor; niye devlet-toplum ilişkilerinin demokratik düzenlenmesi için önemlidir? Bu soruyu şöyle yanıtıyoruz; çünkü sivil toplum, farklı bir yurttaşlık anlayışını yaşama geçiriyor. İki tür vatandaşlık var, bunlardan biri liberal vatandaşlık; birey olarak haklara ve özgürlüklere sahip olmak. Fakat burada bir aktiflik yok, yani

bireysel hak ve özgürlüklere sahipsiniz, ama bununla ilgili bir aktivitede bulunmuyorsunuz, sorumluluk almıyorsunuz. Haklara sahip olmak temelinde birey olmak yeterli oluyor. O yüzden de, bugün Amerika'da olduğu gibi biraz daha fazla hak istediğiniz zaman sorun çıkmaya başlıyor. Birey temelinde hak düşündüğünüz zaman bir aktiflik yok. Türkiye gibi, Fransa gibi cumhuriyet modeli olan ülkelerde de haklar yok, devlete ve topluma karşı sürekli sorumluluklar var. Bu iki hâkim yurttaşlık anlayışının ortak noktası şu; ister cumhuriyetçi olsun, yani devlete karşı sürekli görevleri olan bir vatandaş düşünelim, ister liberal olsun, yani sadece bireysel haklara sahip birisini düşünelim, ikisi de aktif vatandaş varsayılmıyorlar. Yani vatandaşlar aktif olmak, örgütlenmek, çevreyi değiştirmek gibi bir şeyi varsaymıyorlar. Bu yüzden de devlet ve pasif toplum anlayışı ortaya çıkıyor. Yani senin vatandaş olarak en büyük hareketin, gidip dört yılda bir seçimlerde oy vermek ve eve dönmek gibi bir şey oluyor. Halbuki sivil toplumun gelişmesi, aktif bir vatandaşlık anlayışını gündeme getiriyor; buna aktif ve sorumlu vatandaşlık deniyor. Sen sadece hak ve özgürlüklerinle yeterli kalmayıp, çevreni değiştirme sürecine giriyorsun. Belli bir toplumsal sorunla ilgili mücadele etmek, belli bir toplumsal soruna çözüm üretmek gibi olaylara giriyorsun. İşte bu, yeni bir oluşum; esasında, aktif ve sorumlu vatandaşlık anlayışının toplumda yaygınlaşması, sivil toplum öneminin odaklandığı nokta. Bu anlayışın yaygınlaşmasını Fuat Keyman tek başına yapamaz, Alper de, Jülide de bunu tek başına yapamaz; biz bunu beraber yapabiliriz. İnsanlar zaten aktif oldukları süre içinde konuşmaya başlıyorlar. Bu kısmı çok Amerikanvari bir işlevsellikle bitireyim; insanlar konuştuğça kavga etme oranları azalıyor. İstikrar oradan çıkmaya başlıyor. O yüzden de sivil toplum örgütlerinden konuşmak, çevre sorunu, eğitim sorunu, mahalledeki kanalizasyon sorunu gibi spesifik bir sorunla ilgilenmek değil. Sivil toplum kurumlarından konuşmak, kendi kendilerine aktif olamayan birtakım insanların, gönüllü olarak bir araya gelip bir şey yapmaları. O yüzden Fuat Keyman hiçbir zaman tek başına aktif ve sorumlu vatandaş olamaz. Fuat Keyman'ın aktif ve sorumlu olabilmesi için, Alper ve Jülide'ye gereksinimi var; biz bunu beraber olursak değiştirebiliriz. O yüzden sivil toplum kuruluşlarının çevreyi, toplumu dönüştürücü bir mekanizmaları da var. O nedenle siyasetin yeniden yapılanmasında böyle bir öneri de ortaya çıkıyor; sivil toplumun güçlenmesi, aktif vatandaşlığın güçlenmesini ortaya çıkartır. Siyasi partilerle toplum arasında çok uzun süre evvel kopmuş olan bağların örülmesi, devlet-sivil toplum ilişkisinin birlikteliği, ancak insanlar görev ve hak değil ama aktiflik ve sorumluluk temelinde hareket

ettikleri zaman olabilir. Bu da, demokratikleşme için gerekli istikrar unsurunu ortaya getiriyor.

Katılımcı: Sivil toplumun siyasi alanın dışında kalmaması...

Fuat Keyman: Evet, o aktif vatandaşlık, kamusal alan. Alan olarak siyasi toplumun dışında, siyasi toplum tarafından belirlenmeyen, ama hareket olarak siyasi topluma etkide bulunan kişiler.

Katılımcı: Devleti harekete zorlayan...

Fuat Keyman: Evet. Devletin dışında, ekonominin dışında olan. Sadece devlet ve ekonomi dışında olmak bir anlam taşımaz; sizin aynı zamanda devleti de, siyasi partileri de yönlendirmeniz, bu olaya kanalize etmeniz gerekir. İşte bu da tek başına olamaz. Aktif vatandaşlık ancak kolektif düzeyde olabilir.

Katılımcı: Sivil toplum eşittir anti-siyaset demek, çok indirgeyici bir terim değil mi?

Fuat Keyman: Hayır değil; mesela şizofrenlik üzerine çalışmak üzere kurulmuş bir kuruluştan tutun, rüşvete karşı rapor yazma konusuna kadar uzanan bir yelpaze ortaya çıkabilir. Aktif vatandaşlık, sivil toplum olmadan oluşabilecek bir vatandaşlık değil. Mesela Kürt sorunu bağlamında bakalım; Kürt siyaseti aktif vatandaşlık değil, onun toplulukçu bir hali var. İslamcı olduğun zaman da böyle bir sorun var; aktiflikten ziyade görevlerle oluşmuş bir şey oluyor. Halbuki sivil toplumda sen hem bireysel özgürlüğünü koruyorsun, hem de siyasi yaşamı belli bir sorun, bir vizyon temelinde yönlendirmeye çalışıyorsun. Aslında bu çok devrimci bir şey. Çünkü grupçu olduğunuz zaman bireysel özgürlüğünüzü ortadan kaldırılıyorsunuz. Halbuki sivil toplumda ben Alper'im diyebiliyorsunuz. Devlet denetiminin dışında gönüllü örgütlerin kurmuş olduğu, ama bir anlamda, siyasi yapıları belli sorunları çözmek için yönlendirme amacı güden örgütlere sivil toplum örgütleri diyoruz. Orada sivil toplum hem özgürlüğü muhafaza ediyor, hem de insanı aktive ediyor. Robot değilsin, burada bir karar süreci var.

Katılımcı: Daha önce de konuşuldu, sivil toplum, sivil örgütler devrim yapabilir mi diye; devrim biçim mi değiştirdi?

Fuat Keyman: Sivil toplum devrim yapamaz, ama devrim niteliğinde dönüşümlere katkıda bulunabilir. Devrim lafı da bizim gençliğimizdeki gibi bir laf değil. Avrupa

Birliği ne dedi, "Türkiye'de sessiz devrim yapıldı" dedi. Fakat burada şunun altını çizmem gerekiyor; tüm bunları söylediğimde çok karmaşık bir yapı ortaya çıkıyor. Çünkü her sivil toplum örgütü bunlarla ilgili değil, fakat bu üçüncü alana geldiğimiz zaman, hem modernitedeki değişimler, hem katılımcı demokrasi olayı, hem neo-liberalizm ve aktif birey meselesi, hem küreselleşme, hem de siyasetin yeniden yapılanması... bu tarihsel süreçlerin sonunda farklı sivil toplum anlayışları da ortaya çıkarıyor. Mesela bir tanesi, sivil toplumu sadece örgütsel yaşam olarak görüyor, yani STK'lar ve bunların spesifik sorunları var. Hayvanları Koruma Cemiyeti'nden tutun, çevreye, insan haklarına kadar sadece örgütsel yaşam olarak, üçüncü alan olarak STK'lar... Ama aynı zamanda demokratik toplum olarak hareket eden STK'lar da var. Yani toplumu dönüştürmek, demokratikleşmek üzere, ikinci dalgaya yakın bir şekilde hareket eden toplumsal hareketler var. Ama aynı zaman da TESEV olsun, SODEV olsun, kamusal alan olarak da hareket eden sivil toplum örgütleri var; rüşvete karşı mücadele etmek gibi, asker-sivil ilişkilerinin nasıl düzenleneceğine ilişkin araştırmalar yapmak ve bu konuda kamuoyunu aydınlatmak gibi. O yüzden farklı sivil toplum anlayışları, dünyada bugün aynı anda hareket ediyor. Herkesin kafasındaki sivil toplum anlayışı farklı olabilir. Biri "sivil toplum devrim yapmak için vardır" diyebilir, biri de "benim için önemli olan kendi çevremdeki temizlik sorununu çözmek, böyle bir gönüllü örgütlenmeye gitmektir", yani neo-tocquevillien bir üçüncü alan kurmaktır, diyebilir. Siz de diyebilirsiniz ki benim için önemli olan özgürlükler alanını genişletecek demokrasi mücadelesi vermektir. Üç tane sivil toplum kavramı, bu şekilde aynı anda var olabiliyor. O nedenle sivil toplumdaki konuşmak, giderek daha karmaşık, daha boyutlu hale geliyor; çok boyutlu olunca, sivil toplumun sorunlarından konuşmak da çok boyutlu hale geliyor. Çok boyutluluk bir anlamda sivil toplum örgütleri arasındaki dayanışmanın da bozulma anı; ne kadar çok karmaşıklaşırsa, boyut kazanırsa, aralarındaki dayanışma da o kadar azalıyor. Çünkü zaten sivil toplum söylemi bağlamında bir anlaşma yok. Farklı sivil toplum örgütleri, farklı anlayışlar, aynı anda bir toplum içinde operatif olabiliyor.

Katılımcı: Murat Belge hocamız sivil toplum-politik toplum ayrımı koymuştu. Sizin de anlattığınız, ikinci dönem sivil toplum, oldukça yoğun bir süreç. Sonra aktif ve sorumlu yurttaşlık ve sivil toplumun içiçeliği... Peki, o anlamda sivil toplum-politik toplum ayrımını nereye koyacağız?

Fuat Keyman: Sivil toplum-politik toplum gibi ekonomik toplum ayrımını da yapmak lazım. Fakat 1970'lerin ortasında bu ayrım karşıtlık düzeyinde yapılıyor. Yani bir şeyin bir şeyden ayrımını yapmak demek, ille de karşıtlık ilişkisi olmasını gerektirmiyor, bilakis, bugüne geldiğimiz zaman bir siyasi toplum-sivil toplum ayrımı vardır. Sivil toplum-ekonomik toplum ayrımı vardır, çünkü sivil toplumun bir hareket alanı vardır, artık bugün bunu görebiliyoruz, üçüncü alan dediğimiz alan, böyle bir alan. Fakat bu ayrımın oluşması, giderek bu alanlar arasındaki ilişkiyi yaratıyor; karşıtlığı değil, ilişkiyi... Bu yüzden 70'ler dönemiyle bugünün temel ayrımı öyle bir şey. O dönemde sivil toplum-devlet ilişkisi karşıtlık temelinde tartışılırken, yani devlet-sivil toplum karşıtlığı tartışılırken, bugün belki sivil toplumun var olma alanını siyasi alandan ve ekonomik alandan ayırıştırıyoruz, ama daha çok ilişkisellik var. Devlet ve sivil toplumun beraber çalışmasında tabii ki sorunlar var, ama bir ilişkisellik de var. Yani ayrım olması karşıtlık olması anlamına gelmiyor. O yüzden de sivil toplum ayrışması bence çok sağlıklı bir olay oldu, birinci ve ikinci dönemlere nazaran; niye oldu? Çünkü bir ilişki doğmaya başladı. Marmara depremi ile Kaynaşlı depremi arasında iki tane farklı vizyon var; birisi karşıtlık vizyonu, diğeri beraberlik ve ilişkisellik vizyonunun daha iyi sonuçlar yaratabileceği.

Katılımcı: Aslında siyasal alanda oynamadığınız zaman, devlet ya da kamusal alan için hiçbir tehdit oluşturmuyorsunuz. Bu, ilişkiyi bambaşka bir zemine taşır. Bir kere bunun etkisi olduğunu düşünüyorum. Bir de örgüt kavramının giderek itibar kaybettiği bir dönemden geçiyoruz. Dolayısıyla bir yönden devleti artık yıkmaya değil, daha çok reforme etmeye, içten düzeltmeye yönelik entegrasyonun önünü açıyoruz. Bir yandan da devletin ya da devlet olarak cisimleşmiş temsilcilerin de, katılımcı demokrasiye yaklaşımları konusunda giderek farklılaşma olduğunu düşünüyorum. Mesela artık daha aktif bir yurttaşlık kavramını tercih ediyorlar. Bence şunu açığa çıkartmak lazım; demokrasi söyleminin altında bir iktidar söyleminin olduğuna inanıyorum. Demokrasiyi ancak iktidar sahibi sunabilir. Bu anlamda devlet, aslında kendisine kastetmeyeceği herhangi bir aktif oluşum ya da oluşumlara bunu verebiliyor. Yani STK'lar kendilerine çizilen sınırlar içinde hareket ettiği sürece sorun olmuyor.

Fuat Keyman: Ama öbür taraftan yönetimi de verimli yapıyor. Normalde devleti siyasi partiler yönetir, meşruluk sağlamak için belli örgütleri içine alır. Fakat şu andaki sivil toplum sadece meşruiyet olarak tartışılan bir şey değil. Belki de tam aksine sivil toplum, bir toplumun etkili yönetimi için çok önemli bir örgüt olarak görülmekte. O

yüzden sadece Türkiye'de değil, Amerika ve Avrupa'da da bütün neo-liberal anlayışlar, sivil toplumu çok önemli görüyorlar. Zaten üçüncü sektör tartışmasının ortaya çıkmasının nedeni de bu. "Üçüncü sektör, ekonomik istikrar için önemlidir, çünkü risk faktörünü azaltır" diyorlar, bu da tam ekonomik bir düşünce. Aynı şekilde demokrasi için de önemlidir. Niye önemlidir, çünkü güven ve istikrarı sağlar. Esasında güven ve istikrarın sağlanması, ekonomi bağlamında da önemli oluyor. Çünkü siyasi istikrarın ve güven ortamının sağlanması, ekonomik aktörleri daha rahatlatıyor. Mesela gündüz vakti CNBC-e'yi izleyin, borsayı anlatan herkes sivil toplumu referans verir. Niye, çünkü etkilidir.

Sivil toplumun kullanımı yanında suistimal süreci de var. Ama öbür taraftan sivil toplumun hakikaten demokratikleşmeye ve etkili yönetime etkisi var. Sivil toplum olmadan devletin şeffaflaşması zor; devlet kendi başına devlet sorumluluk almaz, o da sivil toplumla oluyor. Böyle olunca çok karmaşık bir yapıyla karşı karşıyayız. Ben bu karmaşık yapının çok iyi olduğunu düşünüyorum. Çünkü Türkiye'yi çok üretken olabilecek bir yapıya doğru götürebileceğini düşünüyorum. Bu anlamda esasında çok yeni bir oluşum, dünyayı anlatmamın nedenlerinden birisi de bu; çünkü son on-onbeş yıldan konuşuyoruz. Türkiye'de de, dünya da da, bugün ciddi bir sivil toplum tartışması var. Bunun biraz daha kafa karıştırıcı olmasının nedenlerinden biri, sivil toplumu kendi içinde tartışıyor olmamız. Halbuki bundan on yıl kadar evvel, 80'lerin sonunda Amerika'da, Kanada'da, Avrupa'da, Türkiye'de, demokrasiye geçişte sivil toplum çok önemlidir diye konuşuyorduk. Şimdi öyle değil; "nedir bu sivil toplum, nasıl üretilir, ne tür sonuçları vardır, meşruiyet midir, yoksa etkili yönetim midir, devrimin anlamı mı değişiyor" diye konuşuyoruz. Hakikaten de adam Avrupa Birliği düzeyinde oraya "Türkiye'de sessiz devrim oluyor" diye yazıyor.

Katılımcı: Bu reform, aslında. Belki devrim kavramı yozlaştırıldı.

Fuat Keyman: Evet, ama mesela biz gençken insanları "reformist" diye eleştirirdik, belki de reformist olmak çok kötü değildi. Her ikisi de olabilir tabii.

Katılımcı: Dedik ya, sivil toplum aslında bireylerden oluşur; özellikle politik tabanlı örgütlere katılan bireyler bir süre sonra aynılaşıyor. Aslında özgür bir yaşama alanına dönmeye çalışırken, kendi sisteminiz içinde tek tip insanlar yaratıyorsunuz.

Fuat Keyman: İşte sivil toplumun cemaatten farkı, bu. Çünkü sivil toplum da bir tür cemaattir. Ama fark, tam da o noktada yatıyor. Çünkü cemaat, üyelik temelinde; sen o cemaate kendini veriyorsun ve ben bu cemaatin üyesiyim diyorsun. Cemaatin kuralları temelinde senin için önemli olan, cemaatin diğer cemaatlerle ya da toplumla ilişkisindeki mücadelesini yapmak. Sivil toplum da biraz böyle, o da üyelik esasına, gönüllülük esasına dayalı. Tek başına bireyle olamıyor, üçümüz olduğumuz zaman bir şey kuruyoruz. Burada Marx'tan, Foucault'dan, Derida'dan öğrendiğimiz yabancılaşma, bireyselleşme meselesini hatırlayalım; böyle bir kopma olayında insanların bu cemaatlere ihtiyacı var. Fakat buradaki önemli olay şu; benim çok şey öğrendiğim Zygmund Bauman şöyle diyor: "Cemaati kurdukça özgürlüklerimizden feragat ediyoruz. Çok özgür olmak istersek, bu sefer dayanışma ve cemaat olamıyor. Bu yüzden de sana o güveni cemaat veriyor." Baumann'ın cümlesi budur. Fakat bu sefer de özgürlüğünden vazgeçmen lazım. Birey olduğunda da, hiçbir zaman güven yok. Brad Pitt ile Edward Norton'un "Dövüş Kulübü" filmine benziyorsun; tamamen yokolma pozisyonunda, ne yapacağını şaşırıyorsun.

Esasında sivil toplumun aktif vatandaşlığı, aradaki bu hassas dengeyi kurabilecek bir örgütlenmeyi sana veriyor. Bir tür aynılaştırma gerekiyor tabii, ama o aynılaştırma içinde özgürlük de tutulabiliyor. O yüzden sivil toplum, cemaatin görevlerine, liberalizmin bireyine karşı, görev yerine sorumluluk, bireylik yerine aktiflik veriyor. Sivil toplum aynılaştırmayla birlikte özgürlüğü geliştiren bir şey. Sen özgürlüğü, önündeki engellerin ortadan kalkması olarak görebilirsin. Halbuki sivil toplum düzeyindeki özgürlük, "ben bu insana yardım ediyorum, ben şunu değiştirdim" özgürlüğü. Aktif olduğun zaman özgür hissediyorsun. Buna "pozitif özgürlük" deniyor. Ama tabii bu çok hassas bir denge olduğu için, sivil toplum örgütlerinde liderlik sorunu, aynılaştırma sorunu, insanların eleştirdikleri zaman şutlanma sorunu var. O denge çok hassas, fakat sivil toplumun bir avantajı var; cemaat sana zaten başından beri güven veriyor, fakat özgürlükten vazgeç diyor. Liberal ise güvenden vazgeç, özgür ol yeter diyor.

(Ara)

Geçen sene bu konuşmayı yaptığım zaman okuduğum bir kitap vardı, Michael Edwards isminde birinin "Sivil Toplum" adlı kitabı. Edwards, kitabının başında şöyle bir şey diyor: Bugün sivil toplumun dünyada geldiği noktada çok ciddi bir kırılma

dönemi geçiriyoruz. Çok ciddi bir kavşaktayız, çünkü temel soru "sivil toplum 21. yüzyılın toplumsal değişiminin anahtar kavramı olacak mı, yoksa giderek önemini kaybedecek mi?" Ben, 21. yüzyılın farklı ve demokratik Türkiye vizyonunun gerçekleştirilme sürecinde bu noktada olduğumuzu düşünüyorum. Benim de sivil toplumla ilgilenmemin nedeni, demokratik ve farklı bir Türkiye yaratmaya katkıda bulunmak. İşte bu süreçte sivil toplum, anahtar bir kavram mı olacak, yoksa önemini giderek kaybeden bir kavram mı olacak? Çünkü sivil toplumdaki ne anlaşıldığı, farklı insanlara göre değişiyor. STK'lar da olabiliyor, demin arkadaşın söylediği gibi devrimci mücadele için de olabiliyor. Bir arkadaş bana şöyle demişti: "Ben eskiden dünyaya devrim-karşı devrim paradigmasından bakıyordum, şimdi sivil toplum-devlet paradigmasından bakıyorum." Sivil toplumun herkese göre plastik bir yapısı var.

Bugün sivil toplumun Türkiye'de hem bir kullanımı, önemli bir işlevi var, hem de bir suistimali var. Nereye baksanız, herkes sivil toplumcu. Recep Tayyip Erdoğan seçimleri kazanıyor, "bundan sonra sivil toplumla birlikte katılımcı demokrasi anlayışını başlatıyoruz" diyor. 28 Şubat'tan sonra askerlere baktığınız zaman, hepsi sivil toplumcu; "bunu sivil toplumla birlikte yaptık, Türkiye'yi islamcılardan kurtardık" diyor. CHP'ye gidiyorsunuz, onlar da aynı şeyi söylüyor. Fakat "sen sivil toplum için ne yapıyorsun, önünü açması için yasal değişiklikleri yapıyor musun" diye sorunca, ortada pek bir şeyin olmadığı görülüyor. Bu şekilde bir taraftan da sivil toplumu suistimali var. Beni, Dünya Kalite Kongresi'nde üçüncü sektör üzerine bir konuşma yapmak için davet ettiler. Türkiye'nin iş dünyasının yaptığı bir toplantıydı. Orada da herkes sivil toplumcu. Niye, çünkü sosyal sermaye önemli. Hem suistimal, hem kullanım eş zamanlı. Bunun için Türkiye bir kavşak noktasında; ya anahtar kavramlardan biri olacak, ya da bu suistimallerin içinde gidecek.

O zaman Edwards diyor ki, daha entegre bir model yaratmamız lazım. Yani sivil toplumu kendi içinde tartışmalıyız. Sivil toplumun gerçek anlamda kalkınmasında, etkili olmasında bu suistimalin çok negatif bir etkisi var. Bir taraftan herkes sivil toplumcu, ama diğer taraftan yasal düzenlemeler sivil toplumu kısıtlayıcı düzeyde. Finansal sorunu var. Biz diyoruz ki, sivil toplum gelişecek ama, hep dış aktörler yüzünden, devlet yüzünden, burjuvalar yüzünden gelişemiyor. Ama sivil toplumu kendi içinde hiç tartışmıyoruz. Edwards bu soruyu getiriyor. Sivil toplumla sivil toplum örgütleri arasındaki ilişkiyi tartışmak durumundayız. Mesela dünyadaki ve

Türkiye'deki temel sorunlardan bir tanesi; STK'lar arasında dayanışma yok. Özellikle mali açıdan dayanışmadan çok bir rekabet ilişkisi var. Sivil toplum örgütleri belli işleri yapıyorlar, ama işleriyle buldukları çevre arasında bir bağlantı yok; mesela adam Batman'da çalışıyor, fakat Batmanlıların bundan haberi yok; veyahut Batman'da bir örgüt var, Diyarbakır'da da var, bunlar aynı işi yapıyorlar, ama birbirlerini bilmiyorlar. O yüzden, örgütler arasında sadece bir dayanışma sorunu yaşanmıyor, aynı zamanda örgütlerle var olduğu çevre arasında, yaptıkları işi bağlayan insanlar arasında bir bağlantı yok. Üçüncüsü, sivil toplum örgütleri birtakım şeyler yapmak istiyorlar, ama bunlardan etrafın haberi yok. Mesela Tarih Vakfı'nın yaptığı şeyi kaç kişi biliyor? Evet, siyasi aktörlerin sivil toplumun gelişmesinde negatif bir etkisi var, ama sivil toplumu artık sadece dışsal referanslarla tartışamayız; kendi içinde de tartışmamız lazım. Burası açık mı? Bu biraz şunun gibi: "Biz kötüyüz, çünkü Amerikan emperyalizmi var. Ekonomimiz IMF yüzünden kötü." Yani sorunlara dışsal referanslarla neden bulmak. IMF-Türkiye ilişkileri, yumurta-tavuk ilişkisi gibidir, hangisinin hangisini doğurduğunu bilmiyoruz. O yüzden, artık sivil toplumu da kendi içinde tartışmamız lazım. Bu tartışmayı daha yeni yeni yapıyoruz, o yüzden buna şimdi cevap aramayalım.

Sivil toplumu kendi içinde tartıştığımız zaman, Türkiye'de ve Michael Edwards referanslı dünyada, şöyle bir sorunla karşılaşılıyor: Sivil toplumun üç tane faaliyet alanı var; bunlardan bir tanesi, örgütsel olarak sivil toplum. Yani sivil toplumun, siyasi partilerden farklı olarak belli bir alan üzerinde çalışmaları, yani STK'lar. Yani, Sivil Toplum=Türkiye'deki örgütlerin toplamı. Bugün sayıldığında 150 bin tane STK olduğu görülüyor. Ama sivil toplumun başka bir tanımı da var, bu da demokratik toplum olarak hareket tarzı. Yani, bir ülkedeki demokratikleşme sürecine vermiş olduğu katkı; demokratik toplum olarak sivil toplum. Murat Belge şöyle demişti: Bir tanesi sosyal görev; mesela "tarih dostu" yaratmak gibi... İkincisi siyasi bir görev. Yani bu sosyal görevi, toplumun değişmesine, dönüşmesine kanalize etmek, sorumlu vatandaşlık. Üçüncüsüyse, kamusal alan olarak sivil toplum. Bu da toplumu bilgilendirmek, yazılan raporlarla, yapılan işlerle vs. siyasilere etkide bulunmak. Esasında ikisiyle üç birbirine benzer, ama üçe, bazı insanların sivil toplum örgütü mü değil mi dediği TESEV ya da SODEV gibi, "think-thank" dediğimiz düşünce kuruluşları girer. Bir sorunu araştırmak... Bu da çok önemli, çünkü o örgütün devletten bağımsız olması lazım. Zaten devletle aynı lafı söyleyecekse, o kamusal alan oluşmuyor. Kamusal alan, bir

tartışma alanı, o tartışmayı yaratacak bir faaliyette bulunmak gerekiyor. O yüzden bu düşünce örgütleri de sivil toplum örgütleridir.

Bu üçlüye baktığımız zaman, biraz evvel Michael Edwards'ın sorduğu soruyu meşru kılacak şu sorun yaşanıyor: Türkiye'de ve dünyada sivil toplum örgütleri, birinci alanda yoğunlaşıyorlar; faaliyetlerini, ideolojilerini, dikkatlerini, tartışmalarını, eylemlerini birinci alan üzerinde yoğunlaştırıyorlar, yani örgütsel yaşam olarak sivil toplum üzerinde. Sivil toplumu o alan üzerinde tartışıyorlar. Bu anlamda en temel tartışma konuları, "kapasite sorununu nasıl çözeceğiz, finansal sorunu nasıl çözeceğiz, örgütsel sürekliliği nasıl sağlayacağız" konuları. Bu yanlış değil, yapmak durumundalar. Çünkü bu olmadan sivil toplum olmaz. Böyle sivil toplum örgütleri de var; parayı alıyor, kuruyor, para bitince sivil toplum da bitiyor. Kısacası bu önemli, fakat bunun üzerine aşırı yüklenme olunca, bütün konsantrasyon bunun üzerine odaklanınca, o zaman iki sorun çıkıyor ortaya: Birincisi, sivil toplum örgütlerinin profesyonelleşmesi. Yani profesyonel örgütlerden farklı olamıyorlar. Mesela dünyada da NGO'lar üzerine yapılan tartışmalarda, bir NGO dükaliğinden konuşulur. Bazı sivil toplum örgütleri kendini sisteme sokuyor, bütün paraları o alıyor ve tamamen profesyonel bir örgüt oluyor. İkincisi, buna çok fazla ağırlık verilince, siyasi partilerin sorunlarının yanında, sivil toplum örgütleri arasındaki dayanışma da bozulmaya başlıyor. O zaman tamamiyle bir kavgaya dönüşüyor; kim alacak? Siyasi partiler temelinde kullanmış olduğumuz siyasal rant, "pastadan en fazla kim pay alacak" gibi bir şey, sivil toplum örgütlerinde yok. "Sosyal ve mali pastadan en fazla kim pay alacak" gibi bir şey oluyor, dayanışma bozulmaya başlıyor. Bu ikisi birleşince, yani çok fazla konsantre olup profesyonelleştikçe ve dayanışma bozuldukça, senin topluma katkın tamamen sosyal bir hizmet temelinde oluyor ve seviliyorsun. Yani sen var olan iktidara hizmet veriyorsun, Amerikan hegemonyasına, globalleşmeye, neo-libarelizme hizmet veriyorsun. O yüzden de bu şaka değil, şans da değil; neo-liberaller sivil toplumu çok seviyorlar; Türkiye'de de, İngiltere'de de, Amerika'da da seviyorlar. Bu alan çok fazla profesyonelleştikçe, sivil toplumun yaptığı şeyler sosyal hizmete dönüşüyor. Ve ne oluyor, sivil toplum-demokratik toplum hikâyesi kaybolmaya başlıyor. Çevresini dönüştürmek, çevresiyle bağlantı kurmak, diğer sivil toplum örgütleriyle dayanışmaya girmek şeklindeki siyasi yapısında, kamusal alan yaratma, kamusal tartışma yaratma işlevlerinde ikinci plana atılma yahut unutulma oluyor. Bu şekilde profesyonelleşen, kapasite sorunlarına ağırlık veren, sosyal hizmet

veren bir sivil toplum anlayışı ağırlık kazandıkça, demokratikleşmeyle sivil toplumun ilişkisi bozulmaya başlıyor. Sivil toplum o anlamda siyaseti etkileme mücadelesine girmiyor, enerjisini daha çok örgütsel yaşamına veriyor. O yüzden, sivil toplumu sağlıklı hale getirmek ve anahtar yapmak için -bu zaten sivil toplumun da tercihidir- ikisi arasında bir entegrasyonun muhakkak sağlanması lazım; yani, sivil toplum örgütlerinin, profesyonellik üzerine yahut örgütsel yaşam üzerine vermiş oldukları dikkat kadar, kendilerinin demokratikleşme için olan işlevlerine dikkat etmeleri ve bu ikisi arasında bir eklemlenme sağlamaları gerekiyor. Yani sosyal hizmet ve siyasal hizmet gibi bir şeyin beraber gitmesi gerekiyor.

Sivil toplumun, katılımcı demokrasinin en önemli karakteristiklerinden bir tanesi olan "siyasi etki eşitliği", yani siyasi partilerle, devletle siyasi etki eşitliği için mücadele etmesi gerekiyor. Yani sadece var olan yapıya hizmet vermek değil, aynı zamanda bu yapıya müdahale edip, kendi siyasi etkisini koyması gerekiyor. Zaten bunu yaptığı zaman, sivil toplum sevilmemeye başlıyor; o zaman neo-liberaller, "sen sosyal seviyenden biraz çıkmaya başladın" diyorlar. O nedenle bu siyasi etki eşitliğini sağlamak çok önemli.

Siyasi etki eşitliği nasıl sağlanır? Burada çok önemli bir şey var; sadece devrim yaparak değil, ama şunu yaparak da sağlanabilir: Siyasi etki eşitliği demek, senin toplumla olan ilişkide önemli gördüğün konuları siyasi alana kanalize etmen demektir. Yani bu ne demek, eğer çevreyle ilgileniyorsan, çevre bağlamında hizmet vermen gibi, çevre olayını o siyasetin merkezi konumuna sokmak için de mücadele etmen lazım; yani Georges Bush'a Kyoto Anlaşması'nı imzalatmak için mücadele etmelisin. Mücadeleyi vermek ve küresel ısınmayı çok önemli merkezi bir sorun olarak siyasi alan içine sokabilmek için uğraşmak. Yani sivil toplumun siyasi parti olarak hareket etmesi değil, siyasi parti üzerinde baskı kurması. Bunu merkezi sola sokmak için mücadele etmiyorsan, o zaman sadece örgütsel yaşam temelinde bir sivil toplum götürüyorsun. İşte orada entegratif model çok önemli; bunun olasılıklarını tartışacağız.

Bugünü bir soruyla kapatmak istiyorum. Cevapsız bir soru bu, çünkü tartışılması gerekiyor. Belki de STK programlarının amaçlarından biri de bu olmalı; örgütsel yaşam olarak sivil toplum faaliyetlerini, nasıl ve hangi mekanizmalarla siyasi etkiye

dönüştürebiliriz? Nasıl ve hangi mekanizmalarla sivil toplumun hem örgütsel yaşam, hem demokratik toplum olarak aynı anda işlev görmesini sağlayabiliriz? Gençliğimizde okuduğumuz meşhur Althusser'in deyişiyle, örgütsel yaşamla demokratik toplum arasındaki eklemlenmeyi nasıl sağlayabiliriz? Yani sosyal hizmetle siyasi etki mücadelesi arasındaki eklemlenmeyi nasıl oluşturabiliriz? Bu bağlamda mesela şu yaptığımız tartışma önemli bence; bu tartışma Türkiye'de beş yıl evvel yapılmıyordu, tamamen devlet-sivil toplum karşıtlığı içinde, sivil toplum önemlidir gibi şeyler söyleniyordu o kadar. Ama bu tartışmayı yaptığımız süre içinde biz, sivil toplumun gelişmesine önemli bir katkıda bulunacağız.

Ben size bugün iki tane şey söylemiş oldum; bunlardan bir tanesi şu: Dünya pratiğini gördüğümüz, tartıştığımız, okuduğumuz zaman şöyle bir fayda sağlıyoruz; evet, Türkiye farklı ama, dünya pratiğiyle Türkiye pratiğinin paralel olduğu noktalar da var. Yani bugün Türkiye'deki sivil toplum tartışmasıyla dünyadaki çok farklı değil. Bir farkı var; dünya pratiğinde bireysel hak ve özgürlükler daha çok sağlanmış olduğu için, ikinci ve üçüncü aşamaya geçmek daha rahat olabiliyor. Ama öbür taraftan o kadar kötü durumda olmadığımızı görüyoruz. İkincisi, bu tartışma yeni bir tartışma. Üçüncüsü de, bu tartışmanın dünya pratiğini bildiğiniz zaman, kurucu öğelerini de görmüş oluyorsunuz. Yani üç farklı sivil toplum anlayışını, kamusal yaşam, demokrasi ve örgütsel görmüş oluyorsunuz. Türkiye'de sivil toplum örgütlerinden konuşurken, birinci, ikinci ve üçüncü dönemlere atıfların neden aynı anda olduğunu görüyorsunuz. Yani bazı sivil toplum örgütlerinden konuşurken bireysel hak ve özgürlüklere referansla konuşuyoruz. "Türkiye, sivil toplumuyla modern bir toplumdur" diyoruz. Ama sivil toplumu aynı zamanda demokratikliğe referansla konuşuyoruz. Aynı anda kamusal küreselleşmeye, kamusal alana referansla konuşuyoruz. İşte bu küreselleşme gibi bir şey, yani bir paralellik var. Paralellik olduğu için dünya pratiklerinden de öğreneceklerimiz var. Buna Türkiye'nin kendi koşullarını da eklemleyebildiğimiz zaman, sosyal hizmet fonksiyonundan siyasal etkiye nasıl dönüşeceğini bulabiliriz.

Katılımcı: Türkiye'de yasaklarla küreselleşme sağlanmaya çalışılıyor gibi bir izlenime kapıldım. Şunu demek istiyorum; mesela İslamcı kesimde sivil toplumun oluşması, yayılması, bu baskılardan sonra geliyor; İnsan Hakları Derneği birşeyler yasaklandıktan sonra ortaya çıktı; şimdi onlarca sivil toplum kuruluşu var. Askerin

etkisinin kırılmasının Avrupa Birliđi süreciyle sağlanabileceği dűşüncesiyle, Birliđe girilmesine en çok karşı gelen kesim, şimdi girmekten yana oldu. Bu iki yönlölüğe bir açıklık getirebilir misiniz?

Fuat Keyman: Ben bir yazımda Mazlum-Der ve Helsinki Yurttaşlar Derneği'ni karşılaştırmıştım ve ikinci referans olarak da şunu vermiştim; küreselleşmenin sorunlarının sadece küresel boyutta olması, toplumu karmaşıklaştırması, dengeleri kaydırması değil, aynı zamanda sivil toplumun kendi faaliyet alanını da küresel hale getiriyor. O yüzden de sen ne kadar zorlarsan zorla, adam küresel olarak hareket ediyor. İnsan hakları dernekleri böyle hareket ediyorlar. Küreselleşmenin Türkiye bağlamındaki ikinci boyutu da bu; Türkiye'ye sivil toplumun dilini getiriyor. Devlet ne kadar yasaklarsa yasaklasın, kimlik politikaları, sivil toplum, insan hakları mücadeleleri vs., söylem olarak Türkiye'ye yerleşiyor. Üç tane İnsan Hakları Derneği var, üçünün de bakışları farklı. Bu ne demektir, küreselleşmenin söylemsel etkisi de var. O yüzden sivil toplum örgütleri Türkiye'de faaliyet gösterirken meşruiyetlerini küresel boyuta da alıyorlar. Çünkü sen artık şunu diyemiyorsun: "Arkadaşlar, Türkiye'de insan hakları derneğine gerek yoktur." Çünkü zaten orada raporlar yazılıp duruyor. Ulus-devletin sıkışması böyle bir şey. Yasakların ötesinde böyle söylemsel bir yanı da var. Yani Türkiye'de sivil toplumun gelişmesini küreselleşme dışı tartışmak çok zor.

Katılımcı: Benim aynı zamanda somut olarak dikkat çekmek istediğim nokta şu; mesela bir zaman ezanın Türkçeleştirilmesi, sonra Arapça okutulması, bir idarenin halk tarafından benimsenmesini sağlıyor. Aynı taktik sanki burada da var.

Fuat Keyman: Evet, iřte suistimal hikâyesi de var orada. Ama bence daha önemli olanı řu; küreselleşmenin Türkiye bağlamında ağırlıklı iki etkisi olduğunu dűşünüyorum: Bunlardan biri, Türkiye'nin toplumsal yapısının karmaşıklaşmasında; yani kimlik hareketlerinden tutun, ekonomik sorunlara kadar. Demokratikleřme taleplerinin çıkmasında bu küreselleşme etkili. Siyasi partilerin korkunç bir temsiliyet krizi var; 90'ları hatırlayın, hiçbir siyasi partinin toplumdaki kesimlerle ilişkisi yok. O yüzden her seçimde başka bir partiyi denemek gibi bir řey çıkıyor ortaya. İkincisi de Türkiye'ye bu dili sokuyor. Sivil toplum olarak faaliyet gösterdiğin zaman, meşruiyet kaynakların sadece ulusal değil, aynı zamanda küresel. Üçüncü olarak da, network dediğimiz hikâye. Özellikle 1990 depreminden sonra çok ciddi olarak girildi.

Türkiye sonunda üye olsun ya da olmasın, bence sivil toplumun Avrupa Birliği meselesinde çok önemli rolü olacak. Ama Türkiye'nin bu müzakere sürecini sağlıklı ve güçlü götürmesi için, sivil topluma hakikaten önemli bir görev düşüyor. O sadece müzakerelere seçilecek 30 kişinin götüreceği bir şey değil. Çünkü müzakere demek, toplumsal değişim demek. Toplumsal değişimi dengeleme bağlamında, demokratikleşme konusunda siyasi iktidarı sürekli itme bağlamında, sivil toplumun önemli bir rolü var.

Katılımcı: Küreselleşme Türkiye'de şöyle bir şey mi yapıyor; devletle STK'ları bir şekilde ehlileştiriyor mu?

Fuat Keyman: Ehlileştirmek, biraz ağır. 3 Kasım seçimleri bence bu anlamda çok önemli bir göstergedir. Siyasi partiler bunu kabul etmedikleri için, 3 Kasım'da olduğu gibi gittiler. Sivil toplumla birlikte katılımcı demokrasiyi kabul etmedikleri için ekonomik krizler oldu. Esasında o anlamda küreselleşme, toplumu karmaşılaştırıyor. Yönetmek zor oluyor. Burada iki şey var; bir tanesi herkesi karşına alıp kendini korumaya çalışmak, geriye dönük bir anlayışa sahip olmak, veyahut ileriye dönük olmak. İleriye dönük olmak, "bununla nasıl daha iyi uğraşırım" demek. Burada demokrasi çok önemli oluyor, çünkü sivil toplum-devlet ilişkileri önemli.